

Dr. PRESZLY LÓRÁND

A NEMZETI TÁRSADALOM ALAPKÉRDÉSEI

NÉGY TANULMÁNY

KIADJA A „HONVÉDELEM” KATONAI HETILAP
SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL BUDAPEST, I. ATTILA-KÓRUT 17-19.
TELEFON J 122-90.

TARTALOM:

	Oldal
A nemzeti öntudat kérdése társadalmunkban	7
Európa nemzeteinek erkölcsi válsága	29
A társadalom és a sajtó	53
Az ember bűnözése, különös figyelemmel társadalmi viszonyainkra	67

Előszó.

A tollforgató, irodalomszerető ember mindig tiszteletreméltó. Kétszeresen az, ha formaruhát visel.

A világháború egyik legnagyobb magyar katonája és hadvezére, vitéz Tanárky Béla tábornok iskolatársam volt. Már az iskola padjain szilárdan eltökélte, hogy katonai pályára lép, ami azonban semmiképen sem gátolta nagy szeretetében a klasszikusok iránt. Hű maradt ehhez a szerelméhez egész dicsőséges katonai pályáján, amelynek megkoszorúzása Brassó hősi visszavétele volt. Ez a rettenthetetlen, vasjellemű katona üres óráiban Herodotost és Pliniust lapozgatta és Tacitus tömör írásain lelkesedett.

S nem Bessenyei és társai voltak-e azok, akik Márió Terézia korában irodalomszeretetükkel gátat vetettek a magyar intelligencia elnemzetlenesedésének s mint az irodalom hivatott művelői, friss szellőt vittek be nemzeti irodalmunkba és termékeny új korszakot nyitottak meg ennek fejlődésében.

A tudományok, az irodalom szeretete, gondozása, ápolása nem ellentétes a katona rendeltetésével, sőt ellenkezőleg fokozottan képessé teszi azt nemes híva-

tása teljesítésére. Mert mennél mélyebben hatol be valaki a hazai tudomány, a hazai irodalom berkeibe, annál lelkesebben, annál meggyőződésesebben ragaszkodik hazájához s annál odaadóbbá válik a haza iránt való kötelességeinek teljesítésében különösen, ha az a kötelesség minden kötelességek legmagasztosabbja, a hazának védelme.

Igénytelen nézetem szerint tehát dr. Preszly Lórándnak megfigyelőképességre valló és finom elmével megirt jelen filozófiai dolgozatai értékben emelkednek azáltal, hogy írójuk csonka hazánk lecsonkított fegyveres erejének tagja. Érző lélek, szigorúan vallásos és erkölcsös gondolkodás váltotta ki a hazájáért aggódva aggódó írónak itt közreadott dolgozatait.

Kelt Budapesten, 1925. december hóban.

Lukács György dr.

v. b. t. t.

NEMZETI ÖNTUDAT KÉRDÉSE TÁRSADALMUNKBAN.

*Székfoglaló értekezés az Aquinói Szent Tamás Társaság
1922. év január hó 30-án tartott ülésén.*

Ha vizsgálat alá vesszük azokat a nemzeti szempontból tevékeny hatóerőket, melyek az egyes *nemzetek* törekvését alkotják, fenntartják és módosítják, megállapíthatjuk, hogy ezek között a legfőbb szerepet a nemzeti öntudat játssza, mely az összes hatóerőknek mintegy teremtő, élesztő és irányító erőforrását képezi, ápolja és magába foglalja a közös nemzeti érzéseket, hű tükréül szolgál az egyes korok uralkodó eszméinek, magában foglalja az állami törekvéseket és célokat, útmutatója a nemzeti műveltség haladásának és fokmérője az egyes nemzetek lelki értékének és erejének.

Az öntudat nemcsak az egyes embernél, az egyes személynél – mint egyéni szellemi jelenség, nemcsak a gyülekezés útján létrejött társadalomban – mint társadalmi szellem, mint mindenkit vezető lélek jelentkezik – a tagok együtt – és közreműködésének eredménye gyanánt, hanem kezdetleges vagy kiforrott formában benne él a törzsek, népek, fajok vagy állammá fejlődött nemzetek életében is, alapjául szolgálván azok önérzetének; óriási erkölcsi erejével nagyszerű magasságokba emeli új célok, új látókörök és képességek felé: hivatásuk tudatát lehelve beléjük, leiekként, új életre

fanatizálhatja a csüggettségben szenvedő, az alvó vagy erejüket és önbizalmukat vesztett tömegeket.

Plató s vele együtt az állammal foglalkozó bölcselők egész sora az államot egy nagyméretű emberhez hasonlították. És ezt joggal tették, mert amiként az embernél, úgy a társadalomban is szellemmel, lélekkel találkozunk.

Míg az egyesek külső együttélése, együttléte, a lakosság, a terület csak az anyagát, fizikai oldalát képezik a társadalmi létnek, addig a tulajdonképeni társulás kizárólag lelki folyamat, melynek eredményét képezi a külön társadalmi lélek kialakulása, mely alatt azonban „nem valamely, az egyéni tudattal azonos jelenséget kell értenünk” (Tegze Gyula: A társadalom. 149. 1). A tudatot, amint ez bennünk előfordul – amelyet a tudomány akként *határoz* meg, hogy az a lelki életünk folyamatai közt lévő kapcsolat, vagyis azon egység, amelynél fogva az egyidőben vagy egymásután a lélekre ható különmemű benyomások, egységes, maradandó összhatást hoznak létre bennünk – csak magunkban *érezzük*, annak hasonmását sehol máshol nem találjuk. Mégis azt kell állítanunk, hogy a társadalomnak is van egy – a tagjai tudatától élesen megkülönböztethető – saját tudata, bár „e kifejezést némileg átvitt értelemben használjuk s feltételezéséhez nem is közvetlenül, – mint az egyéni tudat érzéséhez – hanem következtetés útján jutunk csak el” (1. u. ott).

A kutató eljárás, amelyet tudósaink e téren követnek, nagyban és egészben ugyanaz, mint amely arra a meggyőződésre vezet, hogy amiként az állatnak, úgy maguknak az egyes embereknek is tudatot tulajdoní-

tunk. Ennek fennállását kell mindenütt feltételeznünk, hol tervszerű, következetes cselekvésekkel találkozunk. És, ki vonhatja kétségbe, hogy ilyen cselekvéseket a társadalomnál is észlelhetünk? Nem látjuk-e, hogy „némelykor maga az egész összeműködve végez bizonyos ténykedést, mint azt kezdetleges népek halászatánál, vadászatánál tapasztaljuk, vagy a nemzet része, egy hadsereg az, mely egységes vezetés alatt tervszerűen működik; de legtöbbször csak az egyes egyén cselekszik, akinek cselekvését *azonban* a társadalom – többi – tagjai magukénak elismerik, a felelősséget érte elvállalják, úgy, hogy az ily egyéni cselekvés az összesség tevékenységeként jelentkezik” (1. u. ott). Már magából ebből a tényből is következtethetünk a külön társadalmi leiekre, hiszen kézenfekvő, hogy ezen emiitett esetekben úgy az akarás, mint maga a cselekvés bizonyos megszokott keretek között mozgó összehatás eredménye.

És ha ez a körülmény nem is győzne meg teljesen bennünket, van egy másik is, mely szintén a társadalmi tudat feltételezéséhez vezet el, t. i. az a tény, hogy „a társadalomban oly szellemi képződményekkel találkozunk, melyeket az egyesekre visszavezetni képesek nem vagyunk. Ilyen képződmények a nyelv, a szokás, a tudomány stb. E szellemi produktumok egészükben egy egyénben nem is, hanem rendszeren csak a társadalomban találhatók fel” (1. u. ott).

Az egyéni és a társadalmi tudat között – természetesen a tartalom, az összetétel, a működés szempontjából is – lényeges különbség van. így pl. a társadalmi tudat tartalma csak az egyesek tudatában lép fel, a társadalmi tudat alkotó részei gyanánt jelent-

kező eszmék, akaratirányok, gondolatközösség kölcsönhatások eredményei; míg ami az egyéni tudatban feltalálható, az ennek a legsajátosabb tulajdonát képezi. „A társadalmi tudat tartalma különösen azokból az érzelmekből, képzetekből s akaratirányokból támad, melyek az egyesek öntudatának képezik tartalmát” (1. u. ott 156. L).

De mi az egyéni öntudat? Tudvalevő, hogy a tudat működése abban áll, hogy az érzeteket a képzetek formájába önti, ezeket egymással kapcsolatba hozza s a régebbi képzeteket társulás folyamata segítségével felújítja. A tudat tartalma folyton változik, de alanya (t. i. az „én”) mindig ugyanaz marad. Annak tudása, annak ismerete, hogy a tudattal minden ember önmaga rendelkezik, hogy én vagyok az, aki az impressziókat gyűjtöm, azokat magamban feldolgozom s én vagyok az, akitől ezek gyűjtenek, vagyis a tudat tartalmának az alanyra vonatkoztatása az öntudat (az eszmélet), a tudatnak azon magasabb, fejlettebb foka, amelynél fogva lelki életünk egész és teljes működését az én-re – mint alapra és hordozóra – vonatkoztatjuk. Az egyéni öntudat a *cogito, ergo sum-ban* jut kifejezésre.

A társadalomban az egyéni öntudathoz hasonló jelenséget, a társadalmi öntudatot is feltalálhatjuk. „A társadalmi tudat ugyanis nem merül ki egyes gondolatok, képzetek, felfogások, sőt érzelmek általánossá válása, azoknak mindenki által való elfogadása által, hanem a társadalomban egy, az egyesekéhez hasonló, avval rokonságot feltüntető öntudat is támad. Az öntudat keletkezése különösen más társadalmak irányában szembetűnő. Minél elnyomottabb a társadalom helyzete, minél élesebb az ellentét, annál szorosabbra

fűződik a kör, annál élénkebb a közösség érzete s ezzel kapcsolatosan a köz öntudata. Ez az öntudat azután a köz cselekvésében nyer külső kifejezést.

Az öntudatnak egyrészt különböző fokát különböztethetjük meg, mely a bizonytalan sejtéstől a legvilágosabb és legtisztább felismerésig terjedhet, másrészt az egyének átérzési képessége tekintetében is az egyes társadalmi körök között is van” (pl. osztály-öntudat. L. u. ott 159. L).

Az öntudat leghatározottabban az államnál jelentkezik, mint a társadalom kifejelett alakjánál. Itt és ennél mindazon kellékek megvannak, melyek az ily öntudat kialakulásához szükségesek és nélkülök elképzelhetetlenek.

„A társadalmi öntudat legteljesebb kifejezését azokban a cselekvésekben találja, melyeket az összesség – mint egyéniség – visz végbe, így minden társadalmi kör állást foglal a vele szemben álló más körökkel. Azokkal együtt működik, de szükség esetén harcol ellenük. Határozott, világos célokat tűz ki maga elé, azokat szervezi s orgánumai által megvalósítani törekszik. A társadalmi öntudat azonban visszahat tagjaira is. Azokban is kifejlődik a tudatos összetartozóság eszméje; az egyes egyén magát valamely társadalmi kör, család, község, egyház, állam részének képzele, magát bizonyos érdekekkel, célokkal azonosítja s ezek tekintetbevételével ezek alapján cselekszik” (1. u. ott 160.1.).

Hogy miként születik meg s miből tevődik össze a nemzeti öntudat, e kérdésekre csak úgy adhatjuk meg a kielégítő feleletet, ha a társadalom, ha az állam életét megteremtő, alkotó és irányító tényezőket gondoljuk át s ha mérlegeljük az egyes és a társadalom

között e téren meglévő hasonlóságokat, kölcsönhatásokat és azok között bizonyos párhuzamot vonunk. A társas együttélést az ember különféle, részint testi, részint erkölcsi és szellemi szükségletei hozzák létre és állandósítják.

A Gondviselés az emberekkel benépesítette az egész földkerekséget s az egyes csoportokat Λίθη – láthatatlan – szálakkal fűzte egymáshoz. A föld bizonyos részén, földrajzi területén megtelepedett s élő emberek ezek által állandó, szoros kapcsolatba jutottak egymáshoz, mint pl. Nagymagyarország területén élő embermilliók, kik bár különböző fajúak, különböző nemzetiségűek, vallásúak, művelődésűek, mégis ez ellentételnél erősebb hatású érdekek évezred óta egy egészként tartották őket össze. Ez együvé tartozás azonban csak akkor lett külsőleg is biztosítva, ha az ilyen társadalomból olyan főhatalmi szerv vált ki, melynek minden személy és tárgy alárendeltetett, maga ez a szerv azonban senkinek, mert önálló, független, souverain. Ilyen társadalmat államnak, a központi főhatalmat pedig államhatalomnak, az államhatalom alatt egyesült társadalmat pedig nemzetnek mondjuk.

A társadalmi öntudat eddig kialakult legfőbb foka a nemzeti öntudat.

Öntudatosnak nevezünk egy nemzetet, ha magában hordja történelmi hivatása tudatát, ha kötelességeinek színvonalára emelkedik, ha öntudatosan valósítja meg az igazat a tudomány minden ágában, a

szépet a művészetben, a jót s a szentet az erkölcsben s a vallásban, a szeretetet, a jót, a jóságot s a jogosságot a gyakorlati, a társadalmi s az állami életben, így építheti fel egy nemzet dicsősége templomát; amidőn „Isten képe” lesz s „magas gyönyörnek lángjától hevülve” élvezi azt a boldogságot, melyet ha juttat is a Gondviselés nemzeteknek, csak akkor élvezhetik azt tartósan, ha tántoríthatatlanul haladnak az előttük fensőbb vezérfény által megvilágított utón. Ha valamely nemzetet ily öntudatosság vezérel, az önválasztotta utón tévedhet, eleshetik, de sorsa reménytelen soha nem lehet, mert éppen ezen öntudatossága által merit a reá nehezült csapásokból tanulságot, önmagából új erőt arra, hogy ne csak felkeljen estéből, hanem az őt fenyegető és környező veszélyek ismeretében annál biztosabban haladhasson azon cél megvalósítása felé, melyet a Gondviselés a népek nagy családjában eléje kitűzött.

A nemzeti öntudat – írja erről Mikó Imre – ha alapja nem ábránd, hanem élő valóság, kétségtelenül a nemzeti lét egyik szegletköve. Amely nemzet életében és cselekedeteiben az öntudatosság nem látszik» vagy azt szeme elől elvesztette, az első esetben még csecsemőkorát éli, a másodikban sírjához közeledik. A nemzeti öntudat az a népeknél, ami a csira élete a növényben. Míg az épen megvan, él, mihelyt azonban megromlik, pusztulásnak indul; vagy olyan, mint a hajósnál a lélekjelenlét, míg ezzel bír, remélheti, hogy partra jut, ha elvesztette, ide-oda hányatik a haboktól... Jaj, annak a nemzetnek, melynek élet-táblájára vagy semmi nincs feljegyezve, vagy az, amit az elődök századok során ráírtak, az utód előtt érthetlenné válik.

Az öntudatos nemzet megismervén bajait és használván azok gyógyszereit, habozás és félelem nélkül a biztonság tudatával néz a jövő elé, mert duzzadó testi és lelki erejének és egészségének lüktetését érzi magában. Gróf Széchenyi István így kiált fel Önismeret jimű művében – „Egészségtől viruló egyén, van-e a világon ennél kellemesb látvány? Igen van s vájjon mi az? Egészséges család! Minél csak egészséges község gyönyörűbb, egészséges nemzet mennyekbe ragadó tünemény!”

Az egyének abban különböznek a tárgyaktól, hogy önmaguk által kitűzött céljaik vannak, a tárgyak pedig csupán e célok szolgálatában álló eszközök. Minden egyén elsősorban a saját céljait tüzi ki. Élni akar, fenn akarja magát és fajtaját tartni s e két cél érdekében mindent, ami útjában akadályként áll, erejéhez képest igyekezik eltávolítani. De az ön- s a fajfenntartásnál még nem állapodik meg, magasabbra és magasabbra törekszik, érvényesülni kivan, t. i. hogy „kifejtse magából mindazt, ami benne rejtőzik, mint sajátos mag, melynek ki kell fejlődnie, ágait, virágait ki kell bontania”.

Öncéljaink kifejtéséhez, megvalósításához önerőnk rendszerint elégtelen. Éppen azért az öncélok világról – melyet a tudomány autoteleióának nevez – csupán elméletben beszélhetünk. A valóságban, vagyis a gyakorlati életben mindig másra szorulunk, családunkra, embertársainkra, munkatársainkra, országunkra, így

alakul a mások célja – melyet a tudomány heteroteleianak nevez – életünk problémájává.

Nemcsak magamat akarom fenntartani, hanem fajomat is; nemcsak a magam sorsa érdekel, hanem családom és nemzetem sorsa is; nemcsak a magam céljait élem és értem át, hanem nemzetemét is; nemcsak a magam boldogulása és boldogsága ujjong és fájdalma sir bennem, hanem a családomé és nemzetemé is. A közös sors, mely az egyént s a nemzetet egymásra utalja s a sorsézés tartja össze, fűzi együvé a nemzetet, mint történeti egységet. A sorsközösség az érzelmi-kölcsönösséget teremti meg, ez képezi előfeltételét az együttműködésre való általános hajlamnak, mely nem más, mint maga a szolidaritás, mely „csak akkor válik hatóerejüvé, ha valami kiváltja a közös akarást, ez maga a közös cél”.

Mint említettük, az egyén rokonérzése s érdeke szerint keresi a vele közös sorsban lévő embertársainál a maga védelmét s így alakítja meg a társadalmat. A létfenntartás nagy küzdelmében éppen ezt teszi az egyén magasabb alakja: a népfaj is, szemben más fajokkal. Tömörül, ha nem elég erős, létérdekei megóvására. Az azonos földrajzi területen levő, tehát az egy vidéken lakó, egyforma talajon és égalj alatt élő fajok ezen éppen nem önkéntes, de nem is kényszerített, hanem inkább alakult viszonyossága és összekötése – az érdekközösség s rokonérzésen kívül – a történelmi emlékekből, a közösen véghezvitt nagy tettekből, a mindenkori jelenben pedig az egy és ugyanazon közös múltból nyeri legfőbb erősségét s ezek szolgáltatják a magyar társadalomban is a nemzeti öntudat kifejlésének előfeltételeit.

Társadalmi és nemzeti életünk gócpontjai, tehát elsősorban a föld felületének az a kis része, melyet olyan nagy szeretettel szeretünk: a haza, mely több, mint ezer éve állandó helyet biztosított a honfoglaló ősöknek s a bent talált népfajoknak. Az egymásra utalt s összeköttetésbe lépett népek akkortól mostanáig a közös sorsban együvé forrtak s nagy tetteik képezik a nemzeti együvé-fejlődés erősítő kapcsait. E nagy cselekedetek nem képezik egyesek érdemét, azokat már maga a nemzet vitte végbe. A történelem és elmélete azt mutatják, hogy az egyén csakis mint a fajnak, illetőleg a nemzetnek, az egyénben kifejezett tagja számít. Egyeseknek – mint csak az élet rövid tartamára számító egyénnek – léte megsemmisül, a nép, a nemzet folyton megújul s örökéletű. A közösen véghezvitt korszakalkotó, nagy események adják a történelmi emlékek végtelen, hosszú sorát, melyek egybeforrasztják szívünket s amely a rög- vagy – mondjuk – a hazaszereteten kívül a második összetartó anyaga a nemzetnek, egyben éltető forrása a nemzeti öntudatnak. A szülőföld szeretete, sajátos vonása az emberi léleknek: „hol Isten napja legelsőbben veté reánk sugarát, hol az első emberi szem szeretetteljesen mosolygott bölcsőnkre”. Kedvesebb minden más földnél. Szívünkhöz közelállóknak tartjuk azokat az egyéneket, kiket gyermekemlékeink érintenek, így keletkezik a mély érdeklődés, az állandó vonzódás a felé a tájfelé s annak megismerése iránt; tudjuk pl., hogy a gyermek e természetes vágyánál fogva szerzi meg első helyi ismeretét, így válik tudatossá a szülőföld szeretete s válik e szeretet tudatos hazaszeretetté, mely nem más, mint

a nemzeti eszmék, a történelem, a hagyományok, a történelmi emlékek és a nyelv szeretete.

A nemzeti öntudatra ható tényezők között kell megemlítenünk a vallást is, amely a nemzeti öntudat kialakulására és helyes irányára éppen úgy, miként az élet minden viszonyában, döntő befolyást gyakorol.

A régiek a vallásra alapozták társadalmaikat, mert csak így reménylették a jó erkölcsök megfogamzását. A keresztény aera nemzetei tudván, hogy „Deus est, quo vivimus, movemur et sumus” Istennel építették s munkájuk éppen azért magában hordotta a tartósság zálogát.

Az egyén s a nemzetek életében a vallás az a mindent átható, összhangot teremtő, alkotó erő, amely az anyagiasság fölé emel egy fejlettebb és tisztultabb világba, ahol az energia nem a meglévő véges erőnek zajos és rohamos elpazarlásában nyilatkozik, hanem a következetes és céltudatos alkotó és építő munkásságban.

Tíz századot meghaladó fennállása óta hazánkban a keresztény hit, amelyre első szent királyunk országát alapozta s amelyet nemzeti vallásunkká tett, sohasem szűnt meg a nemzeti öntudat ápolója és fejlesztője lenni. A magyar nemzetnek nem kellett sem jellemét, sem öntudatát feláldoznia a keresztény hit befogadásáért, sőt azok gazdagítására benne új erőt nyert.

A kereszténység hit-erkölcsi igazságainak tartalmával, kegyszereinek áldásaiban nemzetünk lelkébe edzette azt az égi erőt, amely alapját és zálogát képezi halhatatlanságának. A magyar nemzet-a keresztény

vallás emlőin növekedett naggyá, általa neveltetett, általa vezetett, a keresztény hittel nemzetünk történelmi élete – jó és rossz napjaiban – egybeforrott, miből folyólag a keresztény hitnek a *nemzet* gondolkozásmódjára, a nemzeti jellem, kedély és akarat kialakulására, egész történelmére kimaradhatlan lőn a hatása. Nemzetünket azzal, hogy beolvasztotta a nagy keresztény családba, reáterelte a haladás ösvényére s nehogy a hunok és avarok sorsával a sírba szálljon, örködött nemzeti léte felett, fejlesztette az alkotmányt s ezzel szülőoka volt annak, hogy magyar fajunk nemcsak fennmaradt, hanem Európa többi részének – főként a Nyugatnak – a szabadság és a keresztény műveltség megmentésében védbástyául szolgálhatott.

A nemzeti öntudat kialakulására ható tényezők között meg kell még említenünk a kultúrát s ezzel kapcsolatban nem hagyhatjuk figyelmen kívül az irodalmat és a sajtót sem.

Az emberi kultúra hatalmas erő a földön, mely a fizikai akadályok sziklafalain keresztül is utat robbant a lélek örök értékei számára. Az emberiség egyetemes történelme igazolja, hogy a kultúrán nem győzedelmeskedhetett fizikai erő. Csak elsorvadhat és sorvadása maga a néplélek sorvadása, *halála*, az állam és a társadalom életerejének kihalása.

Az állam szervezetét teherbíróvá és ellenállóképessé kultúrája teszi. Ha van egy nemzetben eleven és összetartó életerő, ha van erőteljes népszellem, egészséges néplélek és népjellem, akkor van kultúrája is. S amíg életerős ez a kultúra, addig azt a nemzetet fennmaradásában nem fenyegetheti veszély, azt a nemzetet a sors viharai el nem pusztíthatják, az mindig ellen-

áll, akár a kívülről, akár a belülről eredő rombolás és rothadás szellemének.

A sajtóról fejtegetésünk során azért kell megemlékeznünk, mert szellemi életünkre, erkölcsainkre nagy befolyása van annál a különleges hatalomnál fogva, amelyet képvisel. Amennyire nem kicsinyelhetjük le erejét és fontosságát az élő- szónak, éppen oly kevésbé nézhetjük le hatalmát, ha az írott alakban vagy nyomtatásban jelenik meg. A sajtónak ezen tartalma és fontossága magyarázza meg, hogy egyesek és közösségek egyaránt igénybeveszik szellemi vagy anyagi érdekeik előmozdítására, nemes vagy nemtelen céljaik elérésére.

Általánosságban a sajtó egy nemzet értelmi tehetőségét és fejlettségét képviseli. Lehet egy nemzet nagy és hatalmas fegyverei által, gazdag ipara és kereskedelme által, de *igazán* naggyá sohasem válhat kifejlett sajtó nélkül, amely egyben fokmérője kultúrájának is.

Az igazság, a szépség s a jóság hármas forrásából fakadó öntudat lévén az, amely – miként az egyesnél, úgy az egész nemzetnél – a külső s a belső közötti összhangot s ennek eredményét a boldogságot létre hozza, azon kellene lennünk, hogy e forrás soha ki ne apadjon, hanem minél tisztább is legyen, nehogy az abból táplálkozó nemzet élete és jövője veszélybe jusson. És itt nyílnék legszebb tere az irodalomnak s abban különösen a sajtónak a nemzeti öntudat, az erkölcsnemesítés és a népjellem emelésére és fejlesztésére.

A gondolatszabadság veszedelmes fegyver is lehet. Kell-e említenünk, hogy a forradalmak mindenütt elsősorban a sajtó által idéztettek elő és hogy annak, aki

a forradalom fölé emelkedett, első dolga volt megfékezni a sajtót.

Fejtegetésünk további és utolsó pontját annak ismertetése képezi, hogy a nemzeti öntudat kérdése játszik-e és milyen szerepet társadalmunkban s hogy miképpen lehetne a nemzetnevelést a nemzeti öntudat művelése által a nemzeti génusz dicsőségére sorompóba állítani.

Történelmünk, mely egy élniakaró nemzetnek küzdelmét, dicsőségeit, bukásait örökíti, egy körülményt szembeötlően igazol, nevezetesen azt, hogy ez a maroknyi magyarság megállhatott és el nem merült a népvándorlás ingoványaiban, hogy telephelyének természetes határai ezeréves államhatárokká jegecesedhettek, hogy annyi vérveszteség után is, nem csupán a trianoni kicsiny terület hétmilliónyi lakosságából, hanem a régi terület ennél sokkal több millióból álló népe vallja magát – életerős kötelékek tudatában – magyarnak, ennek a nagyszerű történelmi ténynek oka és eszközlője egy: a nemzeti öntudat s ennek elsődleges erődje: a magyar kultúra.

Ez volt a magyar közszellem s a magyar faj lelki egyesítésének erős alapja, szellemi és anyagi javainak és erejének forrása, államszerkezetének, társadalmának – a külső és belső ellenségek, belviszályok s a világforrongások közepette – biztos megoltalmazója.

Ez a nemzeti öntudat *azonban* nálunk az utolsó évtizedekben gyökeret vert és erőre kapott cosmopolita eszmék és irányzatok befogadása, de nem kellő átértétele – mondhatnók megemészthetlensége – következtében elhomályosult, erejét és fényét veszítette. A nemzeti öntudat elhomályosulása pedig erős kihatással

volt a magyar társadalom és nemzeti élet további sorsára, de elnyomással fenyegeti az igaz, a szép s a felsőbb jó eszméinek szolgálatára hivatott nemzeti kultúrát, sőt bizonyos vonatkozásokban nem egyszer egyenesen terrorizálja annak önzetlen munkásait.

Az igazság, szépség és jóság hármasságából fakadó öntudat lévén az, mely – miként az egyénnél, úgy egész nemzeteknél – a Külső és belső közötti összhangot s ennek eredményét: a boldogságot létrehozza, azon kellene lennünk, hogy e forrás soha ki ne apadjon, hanem minél tisztább is legyen, nehogy az abból táplálkozó nemzet élete veszélybe jusson. De hát gondoljunk csak arra s legyünk őszinték, ennek az igazságnak keresése, feltalálása, megvalósítása képezte-e nálunk mindenkor pl. a tudományos irodalom célját? Nyert-e megvalósulást az annyira magasztalt igaz, jó és szép, a tudomány, a művészet s az erkölcs terén? Ez adott-e ösztönt, rugót és intuitíót összes íróink működésének? Nem-e célzatos volt-e az általános figyelem átterelése az anyagiasság felé? Nézzünk szét magunk körül s nem kell-e beismernünk, hogy belekerültünk és nyakig sülyedtünk a cosmopolitismus hullámáradatának vizébe? Állíthatjuk-e, hogy minden irodalmi termék komolyabb indok szüleménye, avagy, hogy némileg is megfelelne annak a szükségnek, melyből nemcsak pillanatnyi haszon, hanem állandó elvi és erkölcsi eredmény *származzék*? Dicsekedhetünk-e azzal hogy magyar szellemmel, magyar lélekkel telítvük s hogy magyar talajban, magyar viszonyokban bírják gyökerüket és onnan szívják életnedvüket?

Már a világháború előtt észlelhető volt társadalmi és nemzeti életünkben e bomlasztó erők munkájának

hatása, melyek végeredményben elérték céljukat, amennyiben megrontották a közerkölcsöket és megzavarták ítélőképességünket. Megbontotta szellemi organismusunkat a hiszékenység s a tévely, amelyeket olyan mohón és olyan nagy adagokban vettünk magunkhoz. És ebben az idegen célok szolgálatában álló s idegen szellemet lehelő cosmopolita irodalomnak és sajtónak vezérszerepe volt. Megfeledkeztünk apáink tanácsáról, hogy „anima plus est, quam esca”, megfeledkeztünk hagyományainkról, arról a történelmileg igazolt igazságról, hogy a nemzeti öntudat a tápláló emlője a nemzeteknek. A gazdagság, a könnyű és múltó élvezetek forrását véltük megnyitni, botorul rohantunk a csábító színekkel elénk festett anyagiasság beígért Eldorádója felé, futottunk a lidércfény után és örvénybe jutottunk. Közben feldaraboltattunk, kifosztattunk és koldusokká lettünk.

Ne szégyeljük megvallani és nem tagadni azt a tényt sem, hogy a fájdalmas tragédiánk jelen lesújtó éveiben az annyira kívánatos társadalmi béke és a társadalmi osztályok közötti egyensúly is hiányzik s minden okunk megvan elszomorodottan nézni jövőnk elé.

Társadalmunk beteg. Bebizonyult rajtunk, hogy a tévely rombolóbb és gyilkolóbb a tudatlanságnál, bebizonyult az is, hogy aki a bölcsesség daedalusai szavára nem hallgat, Icarus sorsára jut.

Ha nemzetünknek – „vészben és viharban” ezer éven át biztos menedéket nyújtott – államépületét fenn akarjuk tartani, vissza kell térnünk azon alaphoz, amelyen a társadalom, nemzet, állam egyedül virágozhat és emelkedhetik nagygyá: a kereszténységhez; át éreznünk, hogy a nemzeti öntudatot, hogy az

államot fenntartó alapelveket mától holnapig tartó elvekkel nem szabad felcserélnünk, elfecsérelnünk és szétforgácsolnunk azokat az erkölcsi erőket, melyeket őseinktől örököltünk, megfedkezünk a végtelenről, az örökkévalóról, elpuhíthatunk az egész nemzedék szellemét és megmásíthatunk nemzetünk lelkét.

Isten léte nem chimera, a hazaszeretet nem sophisma, a nacionalismus nem sakro-egoismo, az egyénnek nem elnyomó zsarnoka és a nacionalismus kultusza nem lázadás az emberiség egyetemes érdekei és javai ellen.

A világháború szenvedésein, borzalmam és megpróbáltatásain átesve, higyjük, hogy az ember – e sárból és napsugárból összegyúrt lény – az igazság keresésében nem fog tovább haladni az eddigi utón s hogy az örök igazság után folyton kutatva, végre meg kell találnia a kivezető utat téves eszméinek labirintusából. Higyjük, hogy amiként az emberiség minden megrázkódtatás után előbbre jutott, mint volt annak előtte, nemzetünk is önmagára találva a megújulás és megszilárdulás megkezdett irányában fölfelé fog haladni. Higyjük, hogy nyílt és bátor nacionalismusa lesz a jövőben arra hivatva, hogy az összesség érdekében az egyént áldozatkészségre bírja, kötelességtudásra és lelkiismeretességre sarkalja, kiváltva belőle lelkének nemesebbik felét.

Máris sok szép és lélekemelő eszme érlelődik az emberiség lelkében, mely hivatva lesz győzedelmeskedni a decadentia felett s megteremteni a szebb jövőt s míg kiérlelik a nemzetek lelkéből az egyedül üdvözítő nemzeti eszmét és öntudatot, egyidejűleg az egyetemes emberi jó szolgálatába is állítják, mert egyik

sem jelent elzárkózást a közös emberi magasabb ideálok művelésétől és magasztos célok elérésétől.

Nagy gondot kell fordítani a nemzetnevelés feladataira. Nemzeti és hazafias szempontok parancsolóan követelik, hogy a nevelés útirányát és *tartalmát* nemzeti szellemmel és nemzeti érzéssel telítsük, már azért is, mivel a lélektani rugók és erkölcsi indító okok tárháza éppen a nemzeti történelem és irodalom, a nemzeti géniusnak ezekben való megtestesítése, mely a népiélek mélyeiből fakad s egyúttal feltárja a fajnak a géniusát is. Nemzeti ethoszunk kifejlesztése mellett az emberiség általános kultúrtörekvései is nagyszerűen művelhetők még. Az egyetemes kultúra fejlődését a nemzeti öntudatra épített nemzetnevelés a legkevésbé sem hátráltatja, ellenkezőleg csak előmozdítja és fokozza azt a maga természetes kölcsönhatásaiban.

A nemzetnevelés központjába tehát a nemzeti öntudatot kell állítani, a keresztény erkölcsnek pedig nagyobb szerepet kell juttatni közéletünkben, mint azt az utolsó évtizedekben tapasztaltuk. Fogadja be *azokat* teljes átértéssel s helyezze a kristianismust régi méltóságába elsősorban a család és az iskola és tapasztalni fogjuk, hogy a béke, a nyugalom, az összhang vissza fog térni a szívekbe, vissza fog térni az egymástól elszigetelt társadalmi osztályok közé s maga a *nemzet* is, mint egy hamvaiból kikelő phönix, megifjult erővel és bizalommal fog tekinteni a különben annyira veszélyeztetett jövő elé.

Ne feledjük, hogy ezt követeli a jelen nemzedéktől a magyar faj fennmaradásának és jogos önvédelmének jól felfogott érdeke.

Vigyáznunk kell arra is, hogy a nemzetnevelés igazi belső tartalommal bírjon s nemcsak jelszó és üres fogalom legyen.

A nemzetnevelést az ifjúság nevelésén kell kezdeni, mert gyermekszobából lép ki a nemzet. Irányítsa e nevelést népünknek ősi jelleme, faji erénye és átértett történelmi küldetése. Olyan ez a mi népünk, mint a csiszolatlan gyémánt, telve mindazon nemesebbnél-nemesebb tulajdonságokkal, amelyekből nemzetünk a legbiztosabban megújíthatik.

Ez a megújítás természetesen csak azokból a társadalmi osztályokból és rétegekből fakadhat, melyek mindig eleven összeköttetésben állottak a magyar történelmi múlttal s amelyekben ma is élnek a nemzeti hagyományok, ősi erények s az ősök lelkéből átöröklött nemzeti és keresztény szellem „az egyházi és világi tanítók és tanárok, az irodalom, a művészet és a technika képviselői lelkéből fog életre kelni a jövő társadalom” – írja egy helyen Trikál József dr. A forradalmaknak és háborúnak tanulsága mély nyomokat hagytak ezen tényezők lelkében is és egyúttal megérlelték a meggyőződést, hogy bár a jövő csak a múlt megszentelt hagyományain épülhet fel, de másrésről a közszellemben át kell vinni azokat a nagy társadalomépítő eszméket is, amelyeket a kereszténység adott nekünk, de amelyeket még sem aknáztunk ki.

Új nemzet-nevelésnek kell megszületnie és megindulnia, mely a nemzeti öntudat s a nemzeti eszmék erejével legyen át- és átítatva s ennek a szolgálatába kell, hogy szegődjék minden erkölcsi és szellemi erő és hatalom, az iskola éppen úgy, mint az irodalom, a tudomány, a művészet s a napisajtó is.

A nagy levertségből és aléltságából felszabadulva, a magyar nemzet kezd magához térni, keresi önmagát s ha tényleg önmagára is talál, bizvást remélhetjük, hogy nemzeti kultúránk segítségével elkövetkezik az az idő, midőn az idegen sophismák, teoriák, doctrinák, chablonok máglyára vettetnek s elégtétel adatik a megalázott és porbarántott magyar Géniusznak.

Legyen erős a hitünk, hogy a Gondviselésnek van még célja a magyar nemzettel s hogy nemzetünknek vannak még megvalósítandó és megvalósítható nagy céljai.

Irodalom: Tegze Gyula: A társadalom. – Gróf Széchenyi István: Önismeret. – Giddings: A szociológia alapelvei. – Giesswein Sándor dr.: Társadalmi problémák.

**EURÓPA
NEMZETEINEK ERKÖLCSI
VÁLSÁGA.**

Az az általánosan vallott hit, hogy a világháború egy új világot, új társadalmat, új és emelkedettebb világnézetet fog teremteni Európa népei között, hogy erkölcsösebbek, jobbak és nemesebbek leszünk, megpróbálunk majd úgy élni, mintha újjászülettünk volna, hogy egy ideális – lelkes eszmékkel telített és vezérelt – korszak fog reánk virradni, megállapíthatjuk, hiú ábrándnak, optimista utópiának bizonyult.

A boldogság, az öröm, a megelégedettség, az alkotókedv, a nemzetek belső életében az éltető és teremtő consolidatio, a népek egymás közötti életében a nélkülözhetetlen összhang, bizalom és béke nemcsak hogy nem tért vissza, hanem ellenkezőleg a világháborút befejező európai béke olyan felfordulást, váltságot teremtett, olyan ellentéteket és eltolódásokat hozott létre úgy a gazdasági, mint a szellemi, főként pedig az erkölcsi világban, mely mindennek inkább nevezhető, csak fejlődésnek, újjászületésnek nem. Európa népei nem feledték a Múltat, nem okultak és nem tanultak. Európa népei éppen azért kálváriát járnak, keserves kálváriát a Múlt szörnyű eltévelyedései, roppant méretű botlásai és bűnei miatt. Korunk a helyett, hogy megváltotta volna a világot, felszínre

hozta azt, ami az alján nyugodott. A sokatakaró, az agyonimádott Ész tragédiája, az emberi értelemnek az ember értékbecslése dolgában elkövetett gigászi tévedése ez. A válság, a bomlás az egész vonalon teljes. A széthullás küszöbön áll. A helyzet kétségbeejtő. A megoldásra váró problémák egész *halmazával áll* szemben Európa népe. És ki a megmondhatója, hogy mikor lesz vége ennek az átmeneti kornak, mely hivatott lenne arra, hogy a megpróbáltatások és szenvedések tüzen megtisztult Európa népeit a szebb Jövő útjára segítse?

I.

Európának, helyesebben az európai nemzeteknek belső és külső válságát úgy a kutató tudósok, mint maga a közönség széles köre is, a legkülönbözőbb módon értelmezik; ennek a válságnak okait a legkülönbözőbb irányban keresik és kutatják, magáról az orvoslásról pedig a legkülönfélekép gondolkoznak.

A mai kor embere túlnyomórészen materialista lévén, gazdasági válságot lát csupán és ennek megfelelően a vagyon és a kereset más elosztásában véli megtalálni az orvoslás eszközeit. Vannak, akik az európai nemzetek válságában egyszerű hatalmi válságot, a hegemoniáért való egyszerű tülekedést látnak és pedig nem csupán az egyes nemzetek, hanem az egyes nemzetek osztályai között is. Végül vannak, akik szellemi válságot látnak, melyért az emberi elme tévelyedéseit és konfliktusait okolják. Ilyen különböző fel fogások és szempontok szerint s ezeknek megfelelő therapiák segélyével akarják *azután a világ* javulását és javítását előmozdítani.

Ezek a nézetek, felfogások és vállalkozások azonban feltűnően teljesen nélkülözik a lélektani szempontokat; a lélektanét, mely az embert mindig, mint a társadalom tagját, a társadalomban élő, mozgó és cselekvő egyént veszi tekintetbe. Az ember társas, lény, tehát erkölcsi lény, mert az erkölcsiség alatt a társadalomban cselekvő egyén viselkedésének elméletét kell érteni, eltekintve egyelőre az erkölcstannak azon részétől, mely az erkölcs normáit adott esetekre állapítja meg. A gazdasági, a hatalmi, a szellemi tények, megnyilvánulások, mind ennek a társadalomban élő embernek termékei, tehát végeredményben erkölcsi viselkedésnek eredményei. A vagyon elosztása, a gazdasági termékek kezelése, szervezése, az emberi lélek munkája; a gazdasági élet nem az anyag, hanem az idegrendszerrel bíró ember működése, így, ha akár gazdasági, akár politikai vagy paedagogiai átalakulást kívánunk létrehozni, az emberi lelket, az ember viselkedését kell átalakítani. Természetes viszont, hogy ez az átalakulás csak úgy létesülhet, ha az embernek alkalmat és lehetőségeket is adnak új, változott viszonyokhoz alkalmazkodni. A kis gyermek kezébe bizonyára nem adunk tőzsdepapírokat s nem bízunk reá nagy értékek kezelését, hanem egyszerűen megtanítjuk a körülötte levő s az ő eszmekörébe vonható tárgyak ismeretére és kezelésére. Viszont, mihelyt arra a fokra jutott, hogy például ismeri a pénz értékét s azzal bánni tud, nem vonjuk meg tőle a pénzt, így fejlődnek a népek társadalmi is: lelki életet kell a helyes alkalmazkodással fejleszteni. Mikből folyólag, ha a gazdasági, hatalmi és szellemi társadalmi javak és értékek válságának eredetére és okaira exact módon kívá-

nunk reájutni, akkor nem magukkal ezekkel a tényekkel, hanem elsősorban a mögöttük létező és rejlő okozati tényekkel, azok összefüggésével és törvényeivel kell foglalkoznunk. A válságok tehát a lelki fejlődés válságai s csak hatásai a gazdasági, a politikai s a szellemi válságok. Európa nemzeteinek válságát tehát úgy érthetjük meg, ha azt, mint erkölcsi válságot fogjuk fel, mint ilyennek kutatjuk keletkezését, vizsgáljuk és bontjuk elemeire s az ilyképen talált eredményt tesszük bírálat tárgyává.

Azt hiszem, nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy amint az emberiség erkölcsi felfogása, úgy Európa nemzeteinek erkölcsi világa, erkölcsi érzése és eszmei felfogása sem volt mindig *ugyanaz*, mint korunkban, hanem hosszú időközön, évszázadok és ezredekben át fejlődött, alakult azzá és arra a fokra, mint amelyen ma áll s amely a jelenkor emberének tetteit irányítja, vezérli. És ha arra a nemkevésbé fontos kérdésre is megfelelni óhajtunk, mely különben önként is adódik, nevezetesen: mutatkozik-e az európai művelődés haladásához és a népélet történeti menetéhez hasonlóan bizonyos időszakosság az erkölcsi felfogás, valamint az eszmei felfogás tekintetében mintegy fokozatokat s a fejlődésben határköveket, mondjuk korszakokat jelölve, elfogadhatjuk kiváló tudósunknak Kármán Mórnak megállapítását, aki szerint az atyafisági vagy törzsi, a rendi s a nemzeti szerkezetű társadalmi típust vehetjük itt e kérdésnél is alapul. Az ő fejtegetése alapján a következőkben különböztethetjük meg a típusokat:

Az első alakulat, a törzsi vagy atyafisági, a vérség kötelékén alapszik, amelynél az a hit fűzi egybe a

közösség tagjait, hogy közös őstől *származnak*. Ezért s e miatt „azonos gondolkodásmód, egyforma életrend, az erkölcsi érzést is csupán a szeretet és gyűlölet indulatainak, a hála és bosszú egyszzerű, bár erős hullámzásai közt tartják. A társas viszonyokat a szokás szabályozza, abban a hitben, hogy ősi hagyomány. Az ősök emléke fűzi a nemzedékek sorát a világeleten túl az örök istenségek köreihez, akiknek maguk a törzsfők is olykor vérbeli utódaik”.

A második alakulat „a közszükségletek változatai és a közfeladatok különfélesége szerint megosztott népességnek a közössége”. Korántsem alakul ki a történeti érintkezés csendes és békés utjain, hanem a népvándorlás felidézte hódítás és honfoglalás, az érdekek ellentéte, a lelkiület és gondolkodás különbözőségei és eltérései szerint egymással versengő néposztályok teremtik meg; – „küzdelmük és megalkuvásuk sora világos szabályozásban nyer kifejezést: hagyomány és szokás helyébe ekként lép a törvény uralma. Minden egyes osztálynak külön életviszonyai szabják meg erkölcsi magatartását s munkásságának értéke jelöli meg a helyét a közösségben: az osztályok rendekké válnak. És amint az osztályok körében a tisztségek fokozata döntő minden egyes tagjának gondolkodására és életrendjére nézve, úgy a népi közösség egészében is a rendek fokozatos elhelyezése körül folyik kitartó következetességgel a harc, amíg meg nem állapodik valamikép a hierarchiájuk”. A hazafiság követelése ezen alakulatnál ismeretlen eszme, elhomályosul a rendi hűség kötelessége mellett. A népek érintkezésében is inkább a rendi *hozzátartozás* az irányadó, mint a szülőföld, a haza közössége.

A harmadik alakulat az, amelyet a „nemzeti” jelzővel jelölhetünk meg. Míg a törzsi közösség a múlt hagyományaiból veszi erejét, míg a rendi közösség mozgalmait a jelen céljai és érdekei irányítják, a fejlődés e harmadik fokán a jövő reménysége fűzi egybe az egy nemzettest tagjait „ámbár, vagy talán éppen azért, mert leginkább a történeti tudat kapcsolatán épül fel a közösségük”. Érvényesül a nemzeti gondolat, érvényesül az egyéniség jogosultsága, ezzel egyidejűleg a gondolat, a vallás s a lelkiismeretszabadság is. Az erkölcsi célok összhangba futnak, a család, a társadalom s az állam hármassága fokozatosan érvényesül.

„Nem a vérbeli uraság és szolgaság, se nem a rendbeli tisztség és hűség jelöli ki többé az egyes helyét a közéletben, hanem egyedül a hivatottság értéke és a személyiség érdeme.”

Ha most már történeti adatokkal is illusztrálni akarjuk e fejlődést, megállapíthatjuk, hogy a törzsi korszak akkor veszi kezdetét, amikor Etele hun király hatalmas alakja megjelenik a történelemben és meghajol Nagy Leó pápa előtt. A rendi korszak kezdete körülbelül háromszáz évvel tehető későbbre, mikor a Karolingok elseje, Pipin trónra jut s a németek apostola Bonifacius felszenteli királlyá. Teljes kifejtését ez a rendi szervezet Nagy Károly korában éri el és tart a lovagok s a szerzetesek korán át. A harmadik, a nemzeti korszak kezdete a megújulás, a renaissance, amelynek terméke a haza eszméje s a hazafiság érzülete. Kezdőpontjai Rienzi, az utolsó római népvezér forradalma, valamint Cromvell Olivér forradalma Angliában.

A magyar fejlődés fokozatai – ilyen háromszázéves – szakokra osztva volnának, az első háromszáz év 900-1200-ig, a honfoglalástól Imréig, ki III. Ince pápának fogadalmat tesz a keresztes hadjáratra; főjellemezője: az átalakulás a törzsi életről a rendi életfelfogásra. A második háromszáz év 1200-1500-ig, IV. Bélától II. Ulászlóig; jellemzői: a rendiség kialakulása, a pénzgazdaság kora, a köznemesség kialakulása, királyválasztás, ösiség megállapítása, városok alakulása, stb. Végül a harmadik háromszáz év 1500–1800-ig; jellemzője: átalakulás a rendi életről a nemzeti életfelfogásra, a pénzgazdaságról a hitelgazdaságra, stb. Az utolsó évszázadnak jellemzői, a magyar nyelv térhódítása, a jobbágyi intézmény eltörlése, általában a 48-iki nagy események s azok következményei.

Ebből az egészen vázlatos áttekintésből láthatjuk, hogy napjainkban a *nemzeti erkölcs* korszakát kell, hogy éljük, mely nálunk az 3848-as eszmék alakjában nyilvánult meg. De ezt a korszakot kellene, hogy élje egész Európa is, bár nagy és nyílt kérdés, vajjon tényleg sikerült-e már Európában a nemzeti erkölcsi felfogást úgy meghonosítani, hogy az minden zavar és válság nélkül biztosítsa az összes társadalmak és társadalmi osztályok békés és alkotó munkáját, megértését, főként pedig Európa nemzeteinek egymásközi egyensúlyozott békéjét.

A tudományos kutatások világosságát és biztonságát ennél a kérdésnél az fogja igazolni, ha pontról-pontra megvizsgáljuk ennek a nemzeti viselkedésnek, ennek a nemzeti erkölcsnek elemeit s azután állapítjuk meg, hogy a mai Európában jelentkező visszasságok, ellenségeskedések, válságok, általában az észlelhető

kóros jelenségek mennyiben térnek el ettől a nemzeti viselkedéstől.

Ennél a bírálatunknál a nemzeti viselkedést azért kell zsinórmérték gyanánt tekintenünk, mert az emberi fejlődés ennél tökéletesebbet és magasabbat máig nem produkált és mert egy magasabb erkölcsi közösség az ideális nemzetköziség utáni törekvések – melyekről később pár gondolattal megemlékezni fogunk – eddig csupán tervek, elképzelések s időelőtti, gyarló kísérletek voltak, tehát tények, concretumok mértékéül nem szolgálhatnak.

II.

A nemzeti társadalom első és fő jellemvonása a nemzet tagjainak harmonikus együttléte. Az ember lelki világát már nem az ösztönök s a képzeletek eleveisége és sokasága teszi, nem is a változatosság és sokoldalúság munkában, szórakozásban és a tudásban, hanem a nagy lelki rendezettség, amely szerint eszmélete alakul. A gyermek és a primitív ember mindenek örül, amit lát, hall és érez s iparkodik mindebből minél többet felölelni. Az ifjú és a középkorú ember sokoldalúságra törekszik és iparkodik a változatosságot rendezni. A teljeskorú és a modern ember határozott, egyéni célok iránt érdeklődik, sokról lemond, de azt a kévéset, amit megtart, lelki összhangba tudja hozni önmagával és környezetével.

A nemzeti társadalom másik jellemző vonása a jogosság alapján való berendezkedés. Az ember cselekedeteinek rugója már nem a viszonyosság, cselekvése tehát nem azon alapul, hogy a jóért jót, a rosszért rosszat tegyen, nem is azon alapul, hogy megtartja a

törvényeket és szabályokat, hanem, hogy minden embernek ki legyen jelölve a maga joga, amelyet követnie s amelyet másban és másnál tisztelnie kell. Ezeknek az egyéni jogoknak fenntartása és megőrzése a társadalom feladata. Az igazságszolgáltatás valaha a vérbosszún alapult; a rendi korszakban mindenkinek külön joga és kötelessége volt a szerint, hogy milyen rendhez tartozott az érdekelt; a nemzeti államban mindenkinek joga és kötelessége van a szerint, amilyen helyet a társadalomban elfoglal. Tehát és ez a következő-jellemvonás: mindenki maga választja hivatását, társadalmi helyzetét, maga jelöli ki önmagának azt a kört, amelyben egyéni céljait érvényesítheti, azt a helyet, amely őt mások fölé helyezi s azt a helyet, amelyben ő mások alatt teljesít szolgálatot. A törzsi korszakban az ember a hatalomnak engedelmeskedett és parancsolt az alattvalóknak; a rendi korszakban a tekintély által megszabott törvényeknek; a nemzeti társadalomban már úgy kellene lennie, hogy mindenki magának parancsoljon, magának engedelmeskedjék s maga válassza eljárásának következményeit. A nemzeti társadalomban mindenkit annyi tulajdon illet meg, amennyi feladata teljesítéséhez szükséges. A törzsi ember elfoglalt mindent, ami körülötte volt és felhalmozott mindent, ami kezeügyébe jutott; már a rendi világban az ember eszközöket keresett újabb és újabb értékek termelésére, azokat átalakította, azokat továbbadta, azokkal kereskedett. A nemzeti társadalom feladatává teszi az embernek a vagyon igazságos elosztását, hogy mindenki teljesíthesse a társadalomban való feladatát. Az igazi, a mai kor embere nem törekszik többre, mint mennyire neki feltétlenül szüksége van. Tetteiben

egy korlátja van csupán: a lelkiismeretesség. Megvan az egyéni joga és hivatása, teljesen szabad és a többivel egyenlő, ámde szabadságát és egyenlőségét korlátozza a lelkiismerete. A törzsi embert az okosság vezette, kieszelt mindent, ami céljai elérésére lehető volt; a rendi ember a szabályok és szokások között kereste a célszerűt s inkább a saját érdeke s nem embertársai, az összességé volt előtte az első; a nemzeti társadalom polgára azonban a szükségességet tartja szeme előtt, csak akkor cselekszik, ha feltétlenül szükséges s csak azt cselekszi, amiben az ő érdeke s a nemzet érdeke egyezik.

Azt hiszem, hogy olvasóim legtöbbször ezt a leírást és meghatározást ideálisnak fogja mondani, amely meg nem valósítható, bár ez csak részben s annyiban áll, hogy ez a nemzeti, társadalmi viselkedés még nagyon kevésbé valósult meg az emberiségben, bár egyes egyéneknél s a kisebb társadalmi csoportokban már megvalósult. Nálunk Magyarországon például ilyen erkölcsi típus volt Deák Ferenc és környezete, a teljes erkölcsi összhang képviselője, a jog bátor harcosa, még a hatalommal szemben is; teljesen egyéni jellem, aki mindenkor és mindenben a lelkiismerete szavára hallgatott s azt követte.

Az emberiségnek tehát az lenne a feladata, hogy ezt a magasabb erkölcsi feladatot vallja, általánosítsa és terjessze s hogy ez eddig nem következett be, arról a mai európai élet rövid áttekintése eléggé meggyőzhet mindannyiunkat.

Az emberi tevékenységek közül a munka az alapja az ember létfenntartásának s egyúttal feltétele a társadalom létének is. A legutóbbi század a technika kor-

szaka; a munka óriási arányban fejlődött, de egyoldalúvá is lett. Gróf Coudenhove-Kalergi, a páneurópai mozgalom hirdetője azt mondja, hogy a technika Európát fegyházzá változtatta s lakóinak zöme kényszermunkás. Tény az, hogy úgy a szellemi, mint a testi munka annyira specializálódott s annyira egyhangúvá vált, hogy már egyenesen veszélyezteti a lélek harmóniáját. A munka nagyarányú és intenzív fokozása nemcsak a nagyiparos és nagykereskedő foglalkozását tette egyoldalúvá, hanem az egyszerű munkásokét is, kiknek lelkéből hiányzik vagy lassankint kivesz az érdeklődésnek az a változatossága, ami az ember harmonikus életéhez elengedhetetlenül szükséges. Sőt még a tudós s a szellemi munkás is annyira egyoldalúvá lett, hogy az élet s az emberiség nagy kérdéseinek harmóniája iránti érzéke is elhomályosult. A világháború s az annak következtében beállott nagy küzdelem az anyagi létért, csak a primitív erő munkáját tette értékessé, amely mellett elveszett az iparos s a művész öntudatos munkájának értéke; így alig szorul különösebb bizonyításra, hogy a szellemi munka, amely az újabbi időkben már a létfenntartás alapjául szolgál s annak egyik tényezőjévé vált, majdnem elvesztette értékét a társadalom számára.

A munka pótlója, az elfogyasztott energia helyettesítője: a szórakozás. Igen természetes, hogy a durva és testi erőn alapuló munka durva szórakozást is von maga után. Tobzódó élvezet, a durva gyönyörök keresése általános lett s a boxoló bajnok vagy a bika viador ma legalább is hasonló ünneplésben részesülnek, mint pl. a világ első zeneművészei. De a munka s a szórakozás értékelése sem üti meg a modern tár-

sadalom erkölcsi mértékét, mert a munkát s a munka termékének értékelését a percnyi szükséglet szabja meg, nem pedig az előállított termék különös értéke. Nincs árszabályozás, nincs értékmérő, a véletlen, a konjunktúra szabályozzák a munka értékét. Ugyanígy a szórakozás is a percnyi élvezettel áll a viszonyosság alapján: egy percnyi élvezetért milliókat dobnak oda azok, akik egy jó könyvért nem áldoznának egy fillért sem. Úgy a munkában, mint a szórakozásban csak a kitartás s az erő imponál: egyéni célok, vállalkozások nem tudnak érvényesülni. Azt azután, hogy a munka eszközeinek megválogatásában a mai korban a lelkiismeret nagyon kevés szerepet játszik s a foglalkozások megválogatásában is inkább a furfang, a ravaszság s az esetről-esetre való célszerűség vezet, könnyű elképzelni. Mi sem természetesebb, minthogy a szórakozás és az élvezet utáni hajszában a családi élet, a családi foglalkozás és hivatás megbecsülése is teljesen elhomályosul. A társadalmi élet, a társadalmi csoportok s az állam iránti viselkedés is hasonló beteges jelenségeket mutat.

A családi élet modern értelemben két megértő lélek összhangja, a kölcsönös jogok és kötelességek kultusza s a lelkiismeret tűzhelye a házastársak és a gyermekekkel szemben. Ma azt látjuk, hogy a család lesüllyedt egy táplálkozási és egy szaporodási közösséggé, melyet többnyire célszerűségi szempontok; conventionalis szokások létesítenek s minden bensőség nélkül a szokásos külső formák megtartásában áll. Tipikus jelensége a mai kornak a rosszul vagy ferdén nevelt gyermekek tömege éppen a jobbmódú és vagyonos osztályoknál. Aggasztó következménye a benső-

ségnélküli házassági életközösségnek. De a társadalom szabad egyesülései, a politikai pártok, felekezetek, sőt az emberbarát! és jótékonyági célokat szolgáló egyesületek életében sincs meg az összhang.

A politikai pártok élete korántsem áll a köz szolgálatában, hanem többnyire az egyéni érdekek és jogok biztosítására irányul. Nem eredeti célok, gondolatok, a nép, az összesség jobb helyzetének megvalósítása a pártok célja, nem is iparkodnak a közös célokat közös és egyesült erővel megvalósítani, hanem mindegyik makacsul ragaszkodik részleges érdekeihez s a pártok élete egyenesen azokra a csatározásokra emlékeztet, melyek a középkorban a pápaság s a császárság vagy egyes fejedelmek között lefolytak. Alig mondható, hogy a politikai pártok viselkedése az egyes nemzetek életének és céljainak lelkiismeretes gondozására irányulna. A felekezeti villongások, amelyeket a múlt évszázadokban bölcs uralkodók előrelátása és előkelősége teljesen nyugvópontra hozott, most újra kitörték. Ludendorff tábornok a haza állítólagos védelmében a katholicizmussal száll szembe. Hogy ezek a felekezeti villongások a vallásos életet gyökerében támadják, arról későbben fogunk szólni.

Az emberbaráti célokat szolgáló egyesületek egymással versenyeznek újabb és újabb alapításokban, de végeredményben inkább csak magánérdekek biztosítására szolgálnak, a nyomort megszüntetni képtelenek.

És mi lett mai társadalmunkban a barátságból, az ember és ember önzetlen, benső viszonyából?

A létfenntartás, a hatalmi versengés a barátokat ellenségévé tette; ma a barát a haszon és érdek miatt

elhagyja barátját és újakat keres, de ezeket is csak addig tartja meg, míg az érdeke úgy kívánja s újabb érdekek elpártolásra nem készítenek.

A hatalom gyakorlásában legszembeszökőbb jelenség a legkülönbözőbb országokban a feltétlen engedelmeskedést követelő zsarnoki hatalom, amely nem az egész akaratának megnyilvánulásán alapul, hanem amelyet egy-egy hatalmi csoport emelt a nép élére.

A legtöbb államban – különös jelenség – maga a közönség vágyik egy ilyen abszolút hatalom, szelídebb, enyhébb diktatúra alá. Mennyire megváltozott az uralkodás módja azóta, hogy I. Vilmos német császár és I. Ferenc József uralkodtak Közép-Európa népei felett. Olaszországban és Spanyolországban az uralkodó úgyszólván tétlenségre van kárhozthatva. Újabb jelenség törvényes uralkodók és államfők letaszítása a trónról, a hatalom polcáról. A tömegek uralma ma hatalmasabb, mint valaha; az egyéni kiválóság, a jogfolytonosság és a lelkiismeretesség elvesztették ethikai hatásukat és erejüket s kalandor demagógok ragadják magukhoz a tömegek vezetését.

De megváltozott az engedelmesség belső tartalma s formája is. Az igazi polgár, a nemzet igazi tagja nem kényszerből és nem a törvénytől való félelemből vagy tartózkodásból engedelmeskedik, hanem belső szabadságát látja biztosítva abban, hogy saját maga fegyelmezésével és ellenőrzésével járul a közrend fenntartásához. Ezzel szemben azt tapasztaljuk, hogy akiknek az engedelmségben és törvénytiszteletben jó példát mutatva előljárniok s akiknek a tekintélyhez alkalmazkodniuk kellene, éppen azok soraiban bomlott meg a fegyelem; senkisémet törekszik arra, hogy

elsősorban maga felett legyen úr, hanem még a tegnapi szolga is keres valakit, akinek ma parancsolni kíván.

Mai társadalmunk egyik súlyos igazságtalanságának tarthatjuk az anyagi javak helytelen elosztását is. Már Aristoteles megmondotta, hogy azok, akiknek igazi, értékes szív- és lelkiviláguk van, rendszerint nélkülözik az anyagi javakat. Ellenben, akiknek többjük van, mint kellene, rendszerint nélkülözik az igazi erényt.

Ez a tény nemcsak, hogy ma is fennáll, hanem a legújabb időben a legnagyobb szélsőségekbe tévedt. A vagyon túlnyomó része olyanok kezébe ment át, akik azt nyers erővel vagy kétes alkalmak felhasználásával, legtöbbször lelkiismeretlenül szerezték; viszont a vagyonnal igazi erkölcsi és igazi kulturcélokat szolgálni képtelenek. A vagyonosodás tuajdonképeni célja az volna, hogy magunknak anyagi alapot teremtsünk arra, hogy embertársainkkal összhangzó életet élve, az egyéni célokat is kielégítve, embertársaink sorsát lelkiismeretesen szolgáljuk. Ezzel szemben a hirtelen meggazdagodott infláció-királyok olyanok, mint a gyermek, akit szülei elhalmoznak pénzzel és javakkal, de aki azt sem tudja, mit kezdjen vele s akik gazdagságukat vagy csak a maguk hasznára, saját élvezeteikre fordítják s vagyonukat feltétlen sajátjuknak tekintik; akik csupán az utilitaristikus morál elveit vélik magukra nézve kötelezőknek, vagy elszórják a nélkül, hogy újabb értékeket termelnének, vagy pedig őrzik a nélkül, hogy értékesítésének módjához értenének. Mindenkép vétének az igazságosság ellen és nem teljesítik a gazdagsággal járó kötelességeket.

Alexandriai Kelemen szerint a gazdagság éppúgy, mint az egészség, testi erő és szépség, a földi javakhoz tartozik, de nem az az igazi gazdag, akinek vagyona van, hanem aki azzal jól sáfárkodik.

„Ugyanezt a keresztény szeretetből származó evangéliumi közösséget s a gazdagságnak felsőbb célokra való gyümölcsöttesét hirdetik a kereszténység első századainak írói és szentatyái. Az Apostolok Tanítása néven ismert régi irat mintegy ismétli az Apostolok Cselekedeteinek kifejezését, azt kívánván, hogy senki se nevezze tulajdonát sajátjának; épp így szól az úgynevezett Barabás-levél. Kommunizmusról vagyis vagyonközösségről itt sincs szó, mert akkor tulajdon sem lenne, hanem igenis, azt mondják e szavak, hog> a tulajdon nem jár felelősség nélkül és senkinek sem adatott az csak a maga céljaira” (Giesswein: Társadalmi problémák. 1907. 98. o.). A középkorban Aquinoi Szent Tamás az ő mindent átölelő és mélységekbe ható elméjével precíz összefoglalását adta mindannak, amit a keresztény bölcselkedés a vagyonkérdésről tett fejtegetés tárgyává.

Szent Tamás különbséget tesz a természetjog (ius naturale), a nép jog (ius gentium) és a tételes jog között. Ebben követi a római jogászokat. A birtoklási jog természetére nézve így fejezi ki magát: „azt mondják, hogy a természeti jog szerint a javak közös birtokot képeznek, nem azért, mert a természet törvénye azt parancsolná, hogy minden magántulajdonjog kizárassék, hanem, mivel e birtoklás nem a természeti jog által történik, hanem az emberek megegyezése folytán, ami a tételes joghoz tartozik... Ennélfogva tehát a magántulajdon nincs a természeti jog

ellenére, hanem annak mintegy az emberi ész kigondolásából *származó* járuléka”. És ezt a járulékot, az emberi természetnek megfelelő, célszerűségi okok hozzák létre. És itt látjuk a különbséget a keresztény felfogás s egyrészt az abszolút socialistikus vagy kommunistikus felfogás, másrészt pedig az abszolút individualistikus felfogás között. A kommunizmus – legalább a modern socialdemokrácia által képviselt alakjában – a magánbirtoklást elvben mintegy természetellenes dolognak tartja, a gazdasági liberalizmus pedig feltétlennek és kizárólagosnak nyilvánítja. Szent Tamás bölcsellete szerint a földet Isten adta az embereknek, mindenkinek a javára, de nem oly célból, hogy azon össze-visszaságban uralkodjanak, hanem, hogy az emberi szorgalom és a népek intézményei eszközöljenek rajta határolásokat.

Nem tartozik fejtegetéseink körébe a tulajdon és a vagyon reformjának a kérdése, de meg kell említenünk, hogy azok az irányok, melyek a vagyon igazságos elosztását célozzák, éppen az ellenkezőjét hirdetik, mint ami a nemzeti társadalom erkölcsi elveinek megfelel. Nem az a fejlődés célja, hogy senkinek se legyen tulajdona és tőkéje, hanem, hogy minden polgárnak legyen, tulajdona, de azt embertársaival összhangzóan és lelkiismeretesen szerezze és használja fel.

Korunkban a tudományoknak is megvan a maguk válsága. Az utolsó évszázadban két végletbe tévedt az emberiség. Az egyik a túlzott empirizmus, amely csak a tapasztalatot tartja szem előtt, azt, amit az ember érzékszerveivel észrevesz; ez a gondolkodás egyfelől a materializmus felé vezetett, másfelől éppen a materializmus folytán a túlzott speculatív gondolkodásra.

Egészen sajátságos, hogy a legutóbbi korban olyan tételek terjedtek el, melyek csekély tapasztalati megfigyelés nyomán elhamarkodott igazságokat állapítottak meg. Ilyen tanok Lombrosó tanítása a született bűntettesről és Freund psichoanalízise.

Mind a kettő részletigazságokat általánosít s mindkettőnek mégis végzetes hatása van az ember erkölcsi felfogására. A másik véglet épp az ellenkező; nevezetesen az intellectualismus túlhajtása, vagyis azt hinni, hogy az ember nem áll másból, mint elméjéből s az emberi elmével mindent ki lehet gondolni, sőt meg is valósítani; az ember belső élete nem egyéb, mint amit az elvont gondolkozók megállapítottak. Ez a túlhajtott intellectualismus nem számol a lélek összhangjával, amely a jó és a társadalmilag értékes érzelmeken alapul. Szerény véleményünk szerint a materialismusnak és intellectualismusnak igen nagy része van abban, hogy az ember az embertől eltávolodott és hogy az egész makrokosmos válsága az érzelmek elfajulásában nyilvánult még a legjobban.

És meg kell még végül állapítanunk azt a vigasztalhatlan helyzetet, amelyet a vallási élet terén tapasztalunk. A felekezeti villongásról, mint társadalmi betegségről, már szólottunk; itt csak azt a hatását kívánom megemlíteni, hogy a felekezeti villongások hatása épp az igaz és a belső vallásosság kárára van.

A vallás formáihoz való túlzott ragaszkodás és e formák körüli céltalan viták mindig elterelték az embert attól, hogy belső összhangot teremtsen a magával és az Isten között. Az igazi vallásos embernek nemcsak vallása, de belső, vallásos meggyőződése is

van, amely, míg egyrészt individuális, másrészt tiszteli a másik egyén meggyőződését.

Az ettől való minden eltávolodás és erőszak (korlátok felállítása) egyenesen a belső vallásosság kárára van. Azt hiszem, hogy a mai időkben az embernek – a nagy világválságban – alig van valamire nagyobb szüksége, mint arra a hatalmas, belső erőre, amit az Istenben való feltétlen hit biztosít.

III.

Összegezve az előadottakat, feladhatjuk a kérdést, mi lehet tehát a mai Európa válságának a megoldása? Azt hiszem, nem szorul részletesebb indokolásra, hogy népei társadalmi életének helyreállítása a nemzeti erkölcsiség elvei szerint. Ma a legtöbb erkölcsi viselkedés lesüllyedt a törzsi és a rendi erkölcsiség formáihoz; azokhoz a formákhoz, amelyeknek valaha – az akkori viszonyok között – mindenestre megvolt a maguk jelentősége, de amelyek ma már károsak a társadalom fennmaradására. Ezzel nem mondjuk azt, hogy ama korok a mai kor számára nem alkottak értékeket; ellenkezőleg, a régi magyar törzsi élet erős, fanatikus ragaszkodása a hazához; a bátorság, a vitézség, a lovag- és a szerzetesi kor rendezettsége és sokoldalúsága ma is jelentékeny értékek, de azok a társadalmi korlátok, amelyekre azokban a korokban a létfenntartás szempontjából szükség volt, ma már egészben vagy részben nélkülözhetők. Ma is van szükség pl. arra, hogy a társadalomban erős rokoni kötelék és osztályközösség legyen, de míg annak idején folytonos villongás oka volt, mindezeknek erős összhangban kell lenniök a nemzet érdekében.

Az igazi nemzeti lét helyreállítása azonban nem lehet egy olyan végleges cél, amelynél a fejlődés meg/állhat, viszont a társadalmi életben nem lehet szó jóslásról és a jövő eszméinek terveléseiről, mindenesetre azonban számolnunk kell olyan jelenségekkel, amelyekben jövő eszméinek csirái látszanak jelentkezni. Ilyen az a Napóleon korából származott romantikus áramlat, amely az egyes nemzetek kölcsönös megértését, egy közös erkölcsiséget tervez; egy, az államok feletti kapcsolatot, amely az egyes nemzeti államok körén kívüli feladatokat szabályozná, vagyis a valódi nemzetköziség. A múlt században kezdődött diplomáciai konferenciák Hágában, az interparlamentáris értekezések, internacionális kongressusok és szövetkezések jelzik e várható kialakulásnak irányát. Nem tévesztendő össze ezek a nemzetközi mozgalmak a socialdemokrata pártok internacionáléjával, amely inkább emlékeztet bennünket a középkor nemzetközi mozgalmaira, melyről fent szólottunk s amelyek – mint Anglia példája mutaja – az igazi nemzeti állam kialakulásával és létrejöttével egészen biztosan önmaguktól megszűnnek.

Ez az általunk említett igazi nemzetköziség nemcsak, hogy nem szünteti meg a nemzeti államokat, sőt egyenesen nemzeti államokat feltételez, mert csakis ilyenek között keres kapcsolatot és módot közös erkölcsi össz- és közreműködésre.

Létezésének éppen az a főkövetelménye, hogy egészségesen és teljesen kialakult nemzeti államok legyenek, amelyek az egész emberiség számára nemzeti, egyéni értékeket szolgáltatassanak.

Amint a nemzeti élet nemcsak, hogy nem zárja ki az egyén, a család, továbbá az egyes foglalkozási ágak jogait és egyéni törekvéseit, hanem inkább azok előmozdítását szolgálja, megszüntetvén az egyén s a rendiség kinövéseit, úgy a valódi nemzetköziség is – igazi értelmében – az egyes nemzetek szabad kifejlését mozdítja elő és csupán a nemzeti viselkedésnek azoktól a túlzásaitól szabadít meg, amelyek a nemzetek fejlődését és egymás közötti békés érintkezését akadályozzák. Azt hiszem, hogy amíg emberek lesznek e földön, mindig lesznek emberek és emberek között korlátok, határok és különbségek, de a kereszténység egyetemes eszméjéből következik, hogy ezek a különbségek, határok és korlátok csak az emberiség javára és nem kárára szolgálhatnak.

A keresztény világnézet nem a gyűlölködés szellemét jelenti, hanem a valláserkölcsei alapnak a közéletbe való vitelét. Ez nem képezhet negatívumot, mert ez világokat, civilisatiokat jelentő positivum. Ennek felismerése és belátása kezd érvényesülni Európa népeiben, melyek soraiban kezd érvényesülni a józan-ság is.

Krisztus a felebaráti szeretetet hozta s apostolai üldöztetve és martiromságot szenvedve meg is alapították a kereszténységet, az európai civilisatio kovászát, mely átalakította az akkor ismert világot, az ókori műveltséget. A római birodalom is üldözte a kereszténységet, szeretet nélkül termelte a demokráciát, mely végül is demagógiába sülyedt.

Ma az az épület hever romokban, melyet a jelenkor demagógiája emelt. A társadalmi rendnek, sőt az

egész erkölcsi rendnek válsága is ebből keletkezett. El kell takarítani a romokat és új, erős oszlopokat és falakat kell emelni!

A keresztény – kristálytisza – erkölcs lehet csak a társadalmi és állami rend, a társadalmi és állami élet megrendíthetetlen pillére, mert ez nem gyarló emberi elme, hanem az isteni bölcsesség szülötte.

Irodalom: Kármán Mór: Egy kis történetphilosophia. – Kari Lamprecht: Moderne Geschichtswissenschaft. – L. T. Hobhouse: Social Development.

A TÁRSADALOM ÉS A SAJTÓ.

*Felolvastatott az Országos Pázmány Péter Egyesület
1924. évi október hó 2-án tartott ülésén.*

Midőn az Országos Pázmány Egyesület rendes tagjaként először van szerencsém bemutatkozni, előadásom tárgyául megfelelőbb témát nem is választhattam, mint azt, amelynek révén ahhoz a szerencséhez jutottam, hogy íróársaim bizalma magához emelt: a sajtóról Egyesületünkben hozzánk a legközelebb a sajtó áll, korunknak e legkülönösebb mestersége és művészete, melyet újságírásnak neveznek.

Hogy a sajtó mibenlétét megismertethessem, szabadjon a magyar újságírás nestorát, Rákosi Jenőt mindjárt előljáróban megszólaltatnom:

„A sajtó az új kornak legsajátosabb intézménye, legkidomborodóbb jellemzője. Ha az ember nézi, azt kell mondani, hogy csodája mintegy a természetnek, mert gyermek szülte az anyját: nem a kor a sajtót, hanem a sajtó a kort.

Semmi a világ teremtése óta oly átalakító erővel nem bírt, nem hatott az emberiségre, mint az újságírás. Az újságírás ledönti az idő korlátait, ledönti országok határait; ledönti a hegyeket, melyek nem választanak el többé nemzeteket. Megtámadja a természetet, sőt magát az embert, mert lerombolja a különféle népeknek, nemzeteknek nemzeti hagyományait,

szokásait, módosítja gondolatait, behatással van erkölcsökre annál a rengeteg és rettenetes csereberénél fogva, amely a gondolatok és érzületek között a nemzetek forgalmában végbemegy. Az egyiknek sajtóságait elveszi és elszállítja a másikhoz; a gondolataival közvetlenül megostromol irányokat, szokásokat, sokirányú nemzetközi közösséget teremtvén az emberiség között. Különösen a napisajtó – mint egy mindennap megharsanó trombitaszó – úgy hordja világgá a megszületett gondolatot, akárhol szülessék is az meg a civilizált föld kerekén.

Mint a víz a szélnek hullámcsapásaira, erkölcsünk – e legsajtósabb tulajdonságunk – úgy hullámzik a sajtó befolyásolása alatt, mely az emberiség tetteit, érzületeit, vágyait, kísérleteit, találmányait és gondolatait közli velünk. A művészet alakulása, fejlődése és a művészek sorsa, dicsősége és bukása is a zizegő szél által könnyen felkapott és tovaröpített papiroshoz van kötve.

A komoly tudósok – kik még a régiebb idők erkölcsé alapján élnek szellemi életet – kétségbeesetten tördelik kezüket, mert a sajtó tönkreteszi a könyvet, veszélyezteti a tudományt, a nonum prematur in annum elve füstbe megy, párává válik, mert hiszen a sajtótermék nem prematur in annum, hanem egy pillanat alatt születik meg és a másik pillanatban szétropit és izgalmat, zendülést és háborút képes kelteni, ha nem is fegyveresen, de az elmékben.

A szépirodalom is kétségbe van esve, mert a sajtó a maga képére átalakítja egész birodalmát, egészen új műfajokat termel, munkásait elvonja, leköti, magához bilincseli.

A sajtó a modern világ vérkeringése. Mint ahogy a vér sejtjei konstituálják és rekonstituálják az emberi testet és szervezetet, azonképen a sajtó az ő elmulaszthatlan, fárszthatlan, szakadatlan, mindennapi, sőt minden pillanatnyi munkájával az emberiség legrejtettebb zugait, gondolkozásának keletkező helyeit járja be, befolyását gyakorolja és formálja az emberiségre, mint a vér a szervezetre.

A sajtó foglalkoztatja a műveltséget, a gondolkozást. Serkenti, izgatja, értesíti, felvilágosítja, formálja a modern ember szellemét, harcképessé teszi, mert tájékozottá és világosabban látóvá teszi; eddig nem ismert sötétségeket világít be és szétszórja fényét az emberi szellemnek és az emberi léleknek.

A világnak az isteni „legyen” szó adott létet. A szó, a látnokok intő, lelkesítő, dörgő szava adott irányt a választott népnek, a szó állította helyre – a gonosz lelkek által széttépett – szeretetkapcsot az Isten és az ember között, az hódította meg az emberiség eszét, szívét, lelkét ama isteni tannak, mely átalakította a föld színét.

És ha ily hatalma van az élő szónak, szabad-e lekicsinyelnünk annak hatalmát akkor, ha az írva, nyomtatva jelenik meg előttünk? Szabad-e lekicsinyelnünk különösen napjainkban, mikor az írott, nyomtatott szónak szolgálatára áll a villany, a gőz, a rádió, melyek gondolatainkat percek alatt juttatják legtávolabbi nemzetek tudomására?

A nyomtatott szónak, a sajtónak ez a hatalma és ez a fontossága teszi érthetővé azt, hogy egyesek és közösségek egyaránt igénybeveszik a sajtót anyagi vagy szellemi érdekeik előmozdítására, nemes vagy

nemtelen céljaik elérésére. Mert azokat az eszméket, azokat a gondolatokat, melyek a sajtó szárnyain repülnek tova, nem a sajtó termi, azok az emberi agy vagy lélek szülöttei, gyermekei.

Azért áll az a tétel, hogy a sajtó a közvélemény egyik fontos szerve. Már abban azonban szétágaznak a nézetek, hogy a közvélemény testének melyik részét képezi. Egyik nézet – vagy mondjuk iskola – szerint a sajtó a közvélemény szája, mely a közönség érzéseit, véleményét, hangulatát és cselekvősegeit van hivatva híven feltüntetni. Ha közelebbről vizsgáljuk, ez a nézet a sajtót mintegy leszállítja valódi magaslatáról, csökkenti belső tartalmát s elvonja magasabb hivatásától. A másik nézet szerint a sajtó a közvélemény agyvelejét képezi, mely hasonlóan az emberi test agyához, gondolatokká formálja a törekeny eszmét, határozott tervet kovácsol a gyenge gondolatból. Az első iskola szerint a sajtó fullajtár, mely folyton a közönség nyomaiban rohan; a második szerint intéző tényező, mely mindig vezet és mindig előljár. Hogy melyik nézet a helyes, nem nehéz eldönteni. Néhai barátom, Várady Zsigmond szerint „akik az első fel fogást követik, azok vasutat oly helyeken építenének, ahol nyüzsögve tolong ember hátán az ember, millió vállalat küzd egymással, ahol nagy vagyonok és nagy törekvések mellett erősen fejlett a vágy az ismeretlen után; mely helyről helyre, városról városra, tartományról tartományra űzi az embert. Pedig azt látjuk, hogy vasutat építenek kopár szirtek és terméketlen mezők téréin keresztül, ember által nem lakott vidéken át. A sajtó a vasútnak ikertestvére, a modern kultúrát emezzel együtt anyjának vallva, éppen így teszen.

Folytonosan olyan területeket hódít meg, amelyek eddig a kultúra részére ismeretlenek voltak és amint a vasút megteremti az utazás kedvét, úgy, sőt százszor elevenebb hatással viszi eddig elhanyagolt néprétegek közé a modern fejlődés szellemét”. Jaj annak a sajtónak, mely nem iparkodik vezetője lenni a fejlődésnek és ható tényezője a haladásnak. Jaj annak a sajtónak, mely hasonlón jár el ahhoz az emberhez, ki érdekházasságot köt, azzal vigasztalván magát, hogy e kötetlenség belső és magasabb kapcsa és tartalma: a szerelem megjön idővel. Az ilyen sajtónak, mely csak nyelv akar lenni s az időre bízná, hogy a maga közönségével szerves és magasabb ethikai kapcsolatba jöjjön, az észrevétlenség, a figyelembe nem vétel, a mellőzés lenne osztályrésze. Az igazi sajtónak kövekezetesen kell szolgálnia a haladást olyan szenvedéllyel, kitarással és rajongással, mint aminő az egyén szerelme.

És ezzel a sajtóról nagy általánosságban el is mondtam mindazt, amit szükségesnek tartottam; miután pedig az anyagot túlságosan elmélyíteni nem kívánom, legyen szabad még reátérnem arra a kérdésre: mire való társadalmi szempontból a sajtó, alkotó része-e a sajtó a társadalomnak, miféle szükség kielégítésére szolgál, végül pedig megkíséreljük tárgyilagosan megvizsgálni azt, mennyiben helytálló az a vád, hogy – különösen az utóbbi időben – éles határvonal vonható az építő és a romboló sajtó között.

Hogy társadalmi szempontból szükség van-e a sajtóra, e kérdésre az eddig előadottak szinte önmagukban megadják az érdelemleges választ. A társadalmi

életben épenúgy, mint a levegőűrben, absolut szélcsend soha sincs. Ha légkörünk alsó rétegei nyugodtaknak is látszanak, a messze szétágazó, hosszúra nyúló s össze-vissza kuszált fonalakból szőtt felhőképződések az ég közepén mutatják vagy sejtetik, hogy odafönn expanzív erők működnek, olykor a föld mélyéből hallatszik morajlás és ellentétes áramlatok heves küzdelme állandóan folyik. Társadalmi életünk sem szűkölködik az ellentétes eszmék és érdekáramlatok összeütközésében, melyek egymással szemben állnak s ha egyenesen csapnak össze, tomboló és pusztító vihart támaszthatnának, mely korunk büszkeségét, kulturális fejlődésünket veszélyeztetné vagy vethetné vissza.

A társadalmi életben jelentkező eszme- és érdekáramlatokban az ember cselekvő részt vesz, szócsöve, működő erejének mechanikai eszköze a sajtó. Hogy milyen ereje van, azt különösen az utóbbi idők bizonyíthatják. És a legteljesebb hatással a közvéleményre van, mellyel majd oksági, majd okozati viszonyban áll. A sajtó nem kizárólag hozza létre a közvéleményt, de annak előidézésében oroszlánrésze van. A sajtó ugyanis nemcsak írókat, de közönséget is feltételez. És miként a sajtónak működése nem gondolható egy – ha még oly kisszámú – olvasóközönség nélkül is, mely a sajtó íróival hasonló érzelmeket, rokon gondolkozásmódot ne táplálna, melyet azok tolmácsolnak; másrészt az írók sajtó útján nyilvánított gondolatai, eszméi képezik a kovászt, mely a közönség mindig: nagyobbodó tömegét hatja át úgy, hogy az így alkotott közvélemény és a sajtó között folytonos kölcsönhatás van.

Ennek eredménye az, hogy a sajtó és a társadalom között lassanként szerves kapcsolat képződött. Ma már a sajtó – társadalmi szempontból – nélkülözhetetlen szükséglet, mert egy állandó és örök szükségletet elégít ki, mely éppen olyan organikus szükséglet, mint akár a táplálkozás, vagy az egyénnek bármely más esztétikai szükséglete. A sajtó nem áll ellentétben az emberi és társadalmi lét feltételeivel és nem arravaló, hogy az egyén meglévő erőkészletét csökkentse, életkedvét és energiáját apassza, hanem ideális hivatása az, hogy ezeket növelje és felfokozza. Az esztétikai szükséglet – írja Dóczy Jenő – nem lehet ellentétes az élet két legfőbb princípiumával: az életörömök fokozására és a fájdalmak csökkentésére irányuló egyetemes emberi törekvéssel. És ebben adva van előbb említett másik kérdésre is a felelet, hogy igazán csak az a sajtó alkalmas a társadalom e fontos szükségletének kielégítésére, mely az ethikai értékek kiépítésével és fejlesztésével fokozza az élet- és alkotókedvet s nem csökkenti az életenergiákat, mérgezván és destruálván a lelkeket.

Az a sajtó, amely a hit és az erkölcs alapján áll, az erkölcsi és az eszthetikai szép szolgálatába szegődik, egy nép vagy nemzet történelmi életforrásaiból merit önzetlen munkájához erőt, komoly szellemi eleddel táplálja közönségét, növeli a meglévő jót s józanul hirdeti az igazat, tiszteli a múltat s aggódva gondol a jövőre, tükörként állítja elénk hibáinkat és tévedéseinket, az a sajtó profiét, az a sajtó az igazság, az élet sajtója, az a sajtó termékenyít, termel és teremt, az a sajtó a kultúra, a mindenirányú fejlődés, haladás és tökéletesedés magasabb céljaihoz visz ben-

nünket közelebb, az a sajtó épít, gyönyörű hivatása magaslatán áll és nemes feladatát nemesen fogja fel.

Ellenben az a sajtó, amely nemcsak, hogy nem fárad a szépnek, a nemesnek s az erkölcsnek előmozdításán, de annak meghurcolásában alacsony és szennyes önérdékből tevékeny részt vesz; amelynek erkölcsi törvénye a maga jóllakottsága; egész létét az emberi tudatlanságra, jóhiszeműsége építi; táplálékát és életnedvét az emberi rosszból szívja; mely a közönsége kegyét hajhássza s tudva azt, hogy a néptömeg a jogos helyett a jogtalanságot, az erkölcsös helyett az erkölcstelent szívesebben hallja, ennek bérencéül szegődik, az uccának s az uccáért dolgozva, az a sajtó deficit, az a sajtó a hazugság sajtója, az a sajtó rablófészek, mely csak azért létezik, hogy az alatta vagy mellette gyanútlanul elhaladó utast orozva megtámadja és vagyonától vagy becsületétől megfossza; az a sajtó megfertőzi a nép lelkét és jellemét, elhomályosítja igazságtudatát és önérzetét, kész veszedelme az erkölcsi és jogrendnek, akadálya a fejlődésnek, veszedelme a kultúrának, veszélyezteti a nemzet jövőjét, mert megrontja a kor szellemét. Ez a sajtó az elfajult, a romboló sajtó, melynek nyomában vallási téren a hitetlenség, a politikáin a forradalom jár.

A társadalom és a sajtó oksági és okozati viszonyban állanak egymással. Éppen azért, ha a társadalmat megmenteni akarjuk, oda kell hatni, hogy visszatérjen arra az alapra, melyen a tudomány, művészet, erkölcs, állam egyedül virágozhat s emelkedhetik naggyá: a kereszténységhez. Ennek szellemétől hatott, megtisztított, fölemelt társadalom veheti fel csak a harcot a romboló sajtó ellen is. Az ilyen tár-

sadalom mellett remélhetni csak azt, hogy az elfajult sajtó erős gátat fog találni romboló tevékenysége ellenében. Le kell számolnunk azzal a sophistikus észjárással, mely a sajtónak korlátlan szabadságot követel. A gondolatszabadság nem jelentheti a gondolat szabadságával való visszaélést. Nem akadályozhatja senki, hogy kiki gondoljon amit akar. „Die Gedanken sind Zollfrei” – tartja a német közmondás. Nem így áll azonban a dolog, ha a gondolat kimondásáról van szó. Vájjon józan higgadt megfontolással állíthatja-e valaki, hogy szabad kimondani mindazt, amit akarunk, hiszen akkor azt is meg kell engednünk, hogy szabad ^mindazt megtennünk, amit akarunk. Ki veszi tagadásba, hogy minden tett előbb gondolat volt és a gondolat éppen szóbeli nyilvánulása által nyeri hatékonyságát s a jó vagy a rossz gondolat kimondva, írva vagy lenyomtatva fokozott mérvben terjeszthet a társadalomban áldást vagy romlást.

Tagadásba veheti-e bárki, hogy nincs olyan isteni, vagy emberi törvény, mely egyedül a kimondott szó által meg ne sértethetnék. Megtagadjuk Istent, elraboljuk embertársaink becsületét, megrendítjük a tekintély tiszteletét, halálnak adjuk az ártatlanul vádolt embert egyetlen egy szó által. Tehát büntetés nélkül maradnának mindazon bűnök és gonoszságok, melyek nyelvvel vagy tollal követtetnek el? Nem, az nem lehet, hacsak vulkán tetejébe nem akarjuk a társadalmat állítani.

Ám legyen, megengedjük, hogy a sajtónak joga van beszélni, de ekkor meg nem kevésbé van joga a társadalomnak, az emberiségnek követelni, hogy legszentebb igazaiban, szellemi, erkölcsi, anyagi javaiban

a sajtó által meg ne sértessék. „A korlátlan szabadság nem egyéb, mint ököljog, szabadsága az erősnek ahhoz, hogy a gyöngé elnyomása által erejével visszaélhessen és szabadság arra is, hogy a gyöngé a szabadon garázdálkodó erőszak áldozatává legyen.

Ha az állam védi a testet, az életet, a testi épséget erőszakos megtámadásuk ellen, még inkább fokozottabban kötelessége a lelkeket, a szellemi és erkölcsi javakat is megvédeni és megoltalmazni a fenyegető veszélyek ellen.

1875. évben jelent meg egy brosúra. Abban olvasom e sorokat:

„Az ember – mint a tapasztalás mutatja – ép, egészséges, életerős csak úgy lehet, ha phisikai életrendében az „abstine, sustine” törvényét okosan alkalmazza. Ugyanezen törvényt kell az ember szellemi életrendjében, magában a társadalomban is alkalmaznunk. A marhavész ellenében vesztegzárt alkalmazunk, a pestis ellenében óvőrendszabályokat léptetünk életbe: és a sajtó pestise ellen, melyet naponként szívünk képes-, éle- és hírlapokból magunkba, a sajtó látvája ellen, mely pusztulással fenyegeti az oltárt és a trónt, mely eltemetéssel fenyegeti a családi, nemzeti, társadalmi erények virányát, mely elmerítés veszélyébe juttatja az emberiség közös üdv-kincsét hordó kereszténység hajóját, ne emeljünk gátakat?”

E sorok ötven évvel ezelőtt láttak napvilágot. Mi történt azóta? Mi lett a trónnal, mi a hazával, hová sülyedtünk, miket mulasztottunk és miket kellett volna tennünk?

Hanyatló korszakok és nemzedékek, melyek az Élet és Halál meredélyén tántorognak, helyesen cse-

lekszik, ha figyelmüket állandóan olyan kérdések felé is irányítják, melyek a viszontagságos jelen homályán keresztül megmutatják a reménynek s a feltámadásnak útját is, melyek útmutató élmények és termékeny tanulságok gyanánt kell, hogy átívódjanak a közgondolkozásba és amelyek az uralkodó korszellemnek és tendenciáknak keresztmetszetét adva reádöbbentenek valamennyiünket a való tények és igazságok ismeretére.

A való tény és igazság pedig az, hogy az az erkölcsi alap, amelyen állami és társadalmi életünknek állania kellene, ma is aláaknázott; az a forrás, melyből a nemzeti jellemnek és szellemnek táplálkoznia kellene, ma is fertőzött; a fertőzött korszellem az állam s a társadalom ellenségeinek és erkölcsi parazitáinak ma is melegágya.

A nemzeti eszmét propagálni kell. Báró Eötvös József szerint a magyar írónak magát a nemzet szellemi képviselőjének kell tekintenie s azt méltóan képviselnie.

A nemzetet bele kell vinniök a közéletbe a maga élő valóságában.

A közélet küzdőterén éltető hő- és fénysugarakra volna szükség, suggestiv erőkre és hatásokra, a lelkek mélyéből fakadó és a lelkek mélységéig érő építő gondolatokra, eleven és életképes eszmékre, melyek tömegeket fognak át és fűznek össze az élet eleven szálaival, fölemelnek és nem földre sújtanak, lelkileg egységet teremtenek és nem szét-húzást, szeretetet keltenek s terjesztenek és nem gyűlöletet szónak.

Az építő sajtó anyagi és szellemi támogatása lelkiismeretben kötelessége annak, kinek a jövő társadalma, nemzete jövője szívéen fekszik.

**AZ EMBER BŰNÖZÉSE,
KÜLÖNÖS FIGYELEMMEL TÁRSADALMI
VISZONYAINKRA.**

*Felolvastatott az Aquinói Szent Tamás Társaság
1922. évi május hó 3-án tartott felolvasó ülésén.*

Midőn az emberi bűnözés témájának vázlatos feldolgozására határoztam el magamat, két cél lebegett előttem és pedig, hogy egyrészt felderítve azon okokat, amelyek a bűnt az emberből mintegy kitermelik, másrészt feltárva a bűnözés örvényeit, kutassam és felszínre hozzam a bűn leküzdhetése érdekében rendelkezésünkre álló módokat és eszközöket, melyek egyben a bűnözés elleni üdvös reakciónak feltételeit is képezik; végül, hogy boncasztalra tegyem fel azt a kérdést, vajjon társadalmi viszonyainknak, főként pedig a kultúrának, illetve a civilizációnak van-e és ha igen, milyen hatása az emberi bűnözésre?

A bűn és a bűnözés a laikus előtt is ismert jelenség. Tudja hogy van; tudja, hogy egy ember sem ment tőle; ismeretkörében, mint – belőle és általa élő – positivum szerepel, de a gyakorlati életben nem törődik vele, nem szeret vele foglalkozni, sőt talán örül is, ha e kényes (és feszélyező) témával nem kell foglalkoznia. Nem így azonban a tudomány, mely az emberi művelődés hajnalhasadása óta minden létező valaminek a felkutatásán fárad, a világegyetem s az ember közötti összes vonatkozásokban összefüggést s bizonyos törvényszerűséget keres és e téren is minden újabb és újabb felfedezését diadallal viszi az emberi tudás kincsesházába.

Az emberiség életének fejlődési síkjában három tényezőt, mozgatóerőt, cselekvési kört fedezhetünk fel.

Első maga az ember. „Ha az emberiség történetét végiglapozzuk, észre kell vennünk az egyén szörnyű erőlködéseit, hogy rabbilincseit lerázza, a chaosból kibontakozzék, existenciát teremtsen magának és érvényesüljön. Ennek az érvényesülésnek nagyon is sokféle akadályja van, ezért az ember örökös harcra, küzdelemre van hivatva, amely egyúttal a fejlődésének leghatalmasabb tényezője” (Dr. Csizmadia Alajos: A bűnözés világa, XI. lapoldal).

A második a társadalom, vagyis az emberek csoportosulása, az egyes egyének – magasabb és teljesebb ki-fejlődését elősegítő – tömörülése.

A harmadik a jogrendet, az egyéni és közszabadságokat biztosító, oltalmazó, az egyetemes világrendet, a magánjogi viszonyokat rendező, az emberi számításból vagy szerződésekkel keletkező társasviszony, valamely meghatározott területen letelepedett embereknek magasabb köz- és személyi életre szerves egésszé történt egyesülése, mely maga az állam.

Mint az előbb említettem, az ember örökös harcban áll az étellel. A társadalomban élő embert e harcában maga a társadalom segíti a részéről rendelkezésére adott erővel, miután kétségtelen, hogy minden élő ember működési- és létfeltételei a társadalomban adva vannak. A társadalom teremti meg a kultúrát, mint az emberi boldogulásnak, fensőségebb életre törekvésének ható főeszközét, az állam pedig – a maga hatalmával – védi az egyén és a társadalom ezirányú produktív és constructiv munkásságát. A társadalmi élet alapelve, hogy az emberi cselekedetek ne sértsék a közületi lét törvényeit, vagyis, hogy az egyes egyén ezirányban képességeit és jogait mások rovására és

kására ne gyakorolja; az állam pedig korlátokat állít e cselekvések szabadsága mellé és elé, helyreállítja a megsértett jogrendet, megállapítja és alkalmazza a törvényt, melynek segítségével megelőzi vagy megsemmisíti' a jogtalanságot.

Ha az emberi élet jelenségeit – a bűnözés szempontjából – figyeljük, ha a bűnös embert akár a maga egyediségében, akár tömeggé történt egyesülésében kívánjuk tanulmány tárgyává tenni, megfigyeléseink köréből sem a társadalmat, sem az államot nem vonhatjuk ki.

Azért teszek e két tényezőről már most említést, hogy a későbbiek során kialakuló kép az eddig már előrebocsajtottakkal teljesebb legyen.

* *
*

Az emberi bűnözésnél kiindulási alapul kell tekintenünk és elfogadnunk azt, hogy az elsősorban az emberi szervezetből, különösen pedig a lelki élet működéséből magyarázható.

A testi élethez soroló tényezők – amelyek az emberi élet szervezétére és működésére vonatkoznak – a lelki életet mozgató tényezőkkel a legszorosabb együttműködésben állanak.

Az emberrel, mint élő szerves lényel az élettan foglalkozik; ez a tudományág ismerteti az emberi testet, annak minden egyes részét, a részek önálló és egymásraható működését, egyben irányt szab az ép és egészséges test állandósítására. Ezzel szemben a szellemi életünket a lélektan ismerteti meg velünk, azt a belső életet, amelynél fogva élünk, mozgunk, érzünk, gondolkodunk és akarunk.

Az élet- és a lélektan között szoros kapcsolat, szoros összefüggés van. Amennyire szükség van az emberi test

egészségére és épségére, épen úgy szükség van az ép és egészséges leikre, az észre, az öntudatra, az értelemre, a tudásra, az erkölcsre, stb.

A testi és lelki élet közötti harmonikus viszony, vagyis a két élet összhangban működése szolgáltatja és biztosítja a tökéletes és teljes életet, annak helyes működését és egészséges kifejlődését; viszont a disharmóniája mindazokat a rendellenességeket, amelyekkel a bűnözés világában állandóan találkozunk.

Az ember nemcsak testből – tehát húsból, vérből, izomzatból, idegekből és csontból áll – hanem leiekből is. Az emberben nem csupán azon anyagok vannak meg, amelyek a többi összes élő teremtményekben is feltalálhatók, hanem van benne valami, ami azok fölé helyezi; ami kiemeli őt azok közül s ez az a valami a lélek, amely az embernek kizárólagos sajátossága, mely az embert a teremtés koronájává teszi és képessé más élőlélynél magasabb és öntudatosabb szellemi élet átélésére.

Az ember életében a lelki életnek különösen fontos szerepe van, mert hiszen az értelmi s az érzelmi jelenségek (előbbieik közé sorozva az érzetet, annak kvalitását, intenzitását, analógiáját; a képzetet, ezek összeolvadását, feleledését; az asszociáció törvényeit, az emlékezetet, a fantáziát, a gondolkodást, az utóbbiak közé sorozva az érzetek színezetét, az egoisztikus, a magasabb, az erkölcsi, a vallásos, az intellektuális, az esztétikai érzelmeket s azok kifejezését) végül az akarat (annak fejlődése, szabadsága stb.) irányítják tetteinket, ezek a mi mozgató erőink, cselekvéseink terén. A gondolkodást mindenkor valami érzés kíséri, az érzésnek akarás, az akaratnak tett a következménye, az eredménye, a kifolyása.

Az embereket alaposan a tetteikről ismerhetjük meg. A tetteket pedig az értelem, az érzelem s az akarat irányítják, amint tudott dolog is, hogy amiként gondolkodik s amint érez valaki, úgy cselekszik is.

Az értelmi tevékenység, továbbá az érzelmi jelenségek, végül az akarat együttvéve alkotják azt, amit úgy a köznapi életben, mint a tudományos világban léleknek nevezünk.

Lelke minden embernek van, illetve minden emberi szervezetben és annak életműködésében fedezhetünk fel t olyan jelenségeket, amelyeket a tudomány sem keletkezésük, sem fejlődésüket illetően a testi élet szerveiből és működéséből megmagyarázni és okadatolni ma sem képes.

A lélek az, amely az embert – jóllehet a teste, a szervezete, az életfolyamata egyébként sok hasonlatosságot mutat fel az állatokéval s bár magát – a szorosán vett – fizikai életet emberben s állatban egyaránt a hús, az izom, a vér stb. tartja fenn, egyeznek nagy vonásokban a táplálkozás, a légzés, a mozgás, a vérkeringés stb szervek is, egyedül a lélek teszi az embert igazán emberré s teszi képessé a magasabb, felsőbbrendű életre.

Az embert tehát a test és lélek kölcsönhatása alkotja, teszi egészszé és ezen kölcsönhatás nemcsak teljes és párhuzamos, hanem kölcsönös és harmonikus is, ami annyit jelent, hogy bár úgy a test, mint a lélek mindenkor és feltétlenül megtartja a maga sajátosságait és természetét, egyik a másik szabadságát és függetlenségét nem korlátozza és nem zavarja, együtt dolgoznak (pl. az ébrenlét idején), együtt szenvednek (pl. a betegségben), együtt pihennek (pl. az alváskor), együtt élveznek (pl. szórakozás közben), együtt növekednek (csecsemőkortól felfelé) és együtt hanyatlak erejük (pl. az öregkorban). Röviden fejezve ki magamat, a test az, amely él, mozog, szenved, éhezik,

fázik stb., a lélek pedig az, amely gondolkodik, érez, emlékezik, akar, szeret, stb.

Egészséges testi fejlődés mellett egészséges irányban fejlődik a lélek. Ép és egészséges lelkű élet ki- vagy ki nem fejlődésére elsősorban is az emberi test egészsége vagy betegsége, azután a nevelés, a környezet, a táplálkozás, sőt még az éghajlat is befolyással van.

És hogy ez így van, elégnék látom, ha a gyermekek mikénti nevelésére hivatkozom. Nézzük pl. azt az ideális anyát, aki az ő piciny gyermekét teljes és egész szülői szeretetével gondozza és ápolja, oltalmazza hideg és védi meleg ellen, táplálja, *ruházza* a kis apróságot. Ha növekvőben a gyermek, neveli, tanítja mindenre, ami jó, ami erkölcsös; védi attól, ami rossz, ami káros. Azon iparkodik, hogy gyermekét gondolkodnitudó, művelt, erkölcsi alapon álló, minél több jó és nemes tulajdonnal bíró egyénné nevelje s minél erősebbé tegye, hogy ezáltal minél erősebben állhassa meg helyét a sokszor kegyetlen életküzdelmek közepette. Ebből pedig mi látható, illetve következtethető? Az, hogy kétségtelenül nagy súly fekszik azon, hogy már a gyermekkortól kezdve az egészséges testi élet fejlődése mellett egészséges irányban fejlődjék és fejlesszessék a lélek. Mert amennyire igaz, hogy hiába törekszik valaki nagyobb és magasabb lelkiműveltségre, amikor a test gyenge vagy beteg s nem bírja az ütemet, úgy bizonyos, hogy lehet valaki makkegészségű és herkuleserejű ember, ha nem rendelkezik nemesebb lelki tulajdonokkal, akkor értéke nem nagy s inkább csak félemberszámba menő.

A testi és a lelki élet vagy rendes vagy rendellenes. Rendes életviszonyok, egészséges lakás, elégséges táplálkozás, a szükségletek normális megszerzése és kielégítése, kedvező éghajlat és talajviszonyok, helyes munkabeosztás

és munkamegosztás a test egészségéhez és egészséges működéséhez vezetnek, ezek ellenkezője pedig – tehát egészségtelen lakás, éhség, nélkülözés, kedvezőtlen éghajlat, túlfeszített munka – a test enerválódásához.

Normális idegrendszer, az értelmi és érzelmi erők öntudatos és szükségyszerűen korlátozott igénybevétele és kihasználása a rendes lelkiélet alapjait képezik, egyengetik a jellem és az erkölcs kifejlődését, míg a lelkiélet rendelkezési gátolják ebben, megzavarják az ember erkölcsi egyensúlyát, képtelenné teszik életfeladatának és életcéljának felismerésére és szolgálatára, megbénítják szabad elhatározási képességében és öntudatos cselekvéseiben.

Mindezekre kitérni azért tartottam elkerülhetetlenül szükségesnek, mert a bűn és bűnözés gyökerét a testi és lelki élet jelenségeiben és az azokra kedvezőtlenül ható külső körülményekben kell mindenekfelett és mindenekelőtt keresnünk.

Az az örökös harc, melyet minden egyes ember a maga körében állandóan folytat, a lét- és fajfenntartás s az érvényesülés jegyében él. Megismervén ugyanis az ember a világot, megtanult élni. Az élniakarás nem más, mint az önfenntartás alapja: a mindennapi kenyér, egy olyan szükséglet, amely nélkül nem lehet meg az ember. A fajfenntartás az örök természet célja, a világ sarkalatos törvénye. Az érvényesülés alapja pedig a bennünk rejlő ösztönök összessége. Nem egyéb, mint ezeknek az ösztönöknek külső megjelenése.

E három főtényezőért folytatott harcban születik meg az ember s az emberiség minden erénye, de minden bűne is. Mert a harcot nem mindenki vívja egyenlő erővel és egyforma eszközökkel. Ezért a küzdőket két csoportra, az erősek és a gyengék csoportjára oszthatjuk. Az erősek

helyzete kétségtelenül az előnyösebb. Nekik nem kell olyan akadályokkal megküzdeniök, mint a gyengéknek, vagy legalább is könnyebben küzdenek meg azokkal. Erejük tudatában és birtokában könnyedén szállnak szemben az anti-altruisztikus és antiszociális tényezőkkel, tehát könnyen érvényesülnek is. Épen ezért nekik fontos szerep is osztatott ki a hatalom világában. Szerzik a jogot, formálják a törvényt, védelmezik a gyengéket, hogy ezek is élhessenek, hogy ezek is boldogulhassanak.

Erősnek tekintjük azt, aki nemcsak szervezeten vagy vagyoniilag, hanem aki erkölcsi és szellemi tekintetben is tisztább, szebb, feltűnőbb és nemesebb tulajdonokkal rendelkezik, minek következtében vezetős szerepre hivatott. Az erőseket magas intelligencia, szilárd egyéniség, éles megfigyelőképesség, mély életfilozófia, erős akarat, állandó egyensúlybanlét stb. jellemzik.

A gyengék szintén akarnak, mert hiszen nekik is kell élniök. Ha megvan a testi erejük, veszik azt segítségül; ha szellemi tehetségeik túlnyomóak, élnek azokkal. Általában előítéletekkel szaturáltság, álhatatlanság, alacsonyabb műveltség, meg-megújuló akaraterőkihagyás, ingerekkel szembeni erős reakció a főtulajdonságaik.

A természet az erőt a gyengével szemben előnyben részesíti, vagy, mert erős, ezáltal is kiváltságos helyzetbe juttatta. Kérdés lehet, vájjon miért botlik meg az erős, ha inkább módjában áll magát visszatartania a bűnözéstől? Egyszerű a felelet. Elkábítja kiváltságos helyzete. Telhetetlen és elbizakodott s ezek hatása és befolyása alatt nem képes a benne is szunnyadó rossz csirákkal szemben immúnis lenni. Ha azonban csak egyszer is elbukik, már nem nevezik többé erősnek, nem pedig azért, mert emberi gyengesége, emberi gyarlósága lett úrrá felette.

A gyengékre inkább állíthatjuk, hogy hajlamosabbak a bűnök elkövetésére. Náluk néha egyenesen életkérdés, hogy bűnben és bűn által éljenek és tartsák fenn magukat. Nem tudnak erőt venni ahhoz, hogy a bűn posványából kiemelkedjenek, embertársaik pedig nem elég könyörületesek ahhoz, hogy segítsék őket oly irányban, hogy megélhetésükért illő módon tisztességgel küzdeni tudjanak. Gyengeségük alapját inkább a lelki és erkölcsi szegénységükben találhatjuk fel. A testi visszamaradottság és elsatnyulás ennek csak lényeges elősegítője. A legsúlyosabb beszámítás alá eső bűnök a gyengék által követtetnek el, mert ezek az emberi szervezet, az emberben rejlő nemes tehetségek és tulajdonságok hiánya s a mostoha természeti körülmények hatása alatt az ellenállásra inkább képtelenek. Innen ered azon elmélet, mely szerint a bűn nem más, mint gyengeség. Ebből azonban nem szabad arra a feltevésre jutni, hogy az erőseknek nincsenek bűneik. Bűne mindenkinek van. Erősnek, gyengének egyaránt. Az előbbiek bűneit inkább féktelen hajlamaik szülik, a gyengék bűneit pedig legtöbbször testi, erkölcsi, vagy szellemi fogyatékságaik, így látjuk az életben, hogy a gyenge haragot tart, az erős bosszút áll. A bűnözés világában pedig tapasztaljuk, hogy ahol a gyenge késel, a gyáva gyújtogat, vagy egyéb kárt tesz, ott az erős nyíltan szembeszáll. . . . Az erősebb tolvaj rabol, a gyenge csak lop, uzsoráskodik, orgazdaságra adja fejét stb.

Mi lehet tehát a bűn, amelyről annyit hallunk és olvasunk, amelyet sokszor annyira igyekszünk elkerülni s amelybe mégis lépten-nyomon belebotlunk. Szembeszállunk vele és elbukunk általa. És nincs halandó e földön, aki mentnek érezhetné magát a büntől. A bűn megzavarja az erkölcsi és lelki egyensúlyt, megbontja a belső életünk har-

móniáját s „kedvezőtlen helyzetet teremt a társadalmi ember számára a létfenntartás nagy küzdelmében.” A kriminálstatisztika pedig – fájdalom – azt bizonyítja, hogy a bűnözés mind nagyobb és nagyobb tért hódít s hogy az emberiség napról-napra tehetetlenebb arra, hogy az étellel vívott nehéz harcában értékesebb tehetségeit tudja diadalra juttatni.

A különböző felfogások és elméletek közös vonásai szerint általában bűnnek az emberek olyan cselekedeteit nevezzük, melyek erkölcsi tekintetben kifogás alá esők. Hajlamosítva reá minden ember van. Ez a hajlam egy általános és közös vonás. Dr. Csizmadia Alajos írja: „A hajlam, mint lelki kvalitás, minden esetben szerzett és nem öröklött tulajdonság. A szokás révén tehát ugyanazon cselekmény többszöri megisméltése folytán keletkezik, de jobbára csak azon esetben, ha a cselekmény ismétlését az Organismus dispositiója megelőzi vagy követi.” A hajlani befolyásoltatik ugyan a kor, a nem, a vallás, a műveltség, a foglalkozás stb. által, de rajtunk és bennünk él. Megtudjuk uralmát törni, sőt el is tudjuk teljesen nyomni, ha önfegyelmezettek vagyunk és kellő akaraterővel rendelkezünk. Ha nem, akkor a hajlam győzelme biztos és a bűnözés elkerülhetetlen. Ami ezt a hajlamot illeti, válfajai különbözők. Egyes bűnök elkövetésére pl. már a gyermek is hajlamosított. És a hajlam fejlődik, fokozódik, a korrall és az idővel.

Tovább kutatva a bűn gyökerei után, egy másik elmélet az önfegyelmezés hiányában véli azt megtalálni. És ezen önfegyelmezésnek úgyszólván egyedüli eszközéül a vallást teszi, ami az embert a bűnözés elleni küzdelemben serkenti, támogatja és erősíti. Ez az elmélet abból indul ki, hogy a bűnözésre mindig meg van az inger, az sohasem vész ki s állandóan erős próbára teszi az akaraterőt. Innen van,

hogy hangoztatják fontosságát annak, hogy az emberek ne engedjék maguk felett elhatalmasodni a hajlamot és ne engedjék, hogy a külső és a belső ingerek erőt tudjanak venni rajta. Mert amint pl. egy testületet csak a fegyelem tarthat fenn, éppen úgy az embert is csupán az teheti naggyá, ha önmagát a rossz ellen kellően megvédeni és fegyelmezni tudja. A bűnözés elleni küzdelemben önfegyelmezésre az embereknek feltétlenül szükségük van, ön-akaratra pedig azért, hogy az önfegyelmezésben állandóak is tudjanak maradni.

Egy harmadik elmélet – melyet a természettudományi iskola képvisel – a bűnt természeti jelenségnek tartja s ezen „felfogáshoz mértén a kriminalitás természetes forrását az emberi szervezetben, a szervezet működésében, a társadalmi tényezők összhatásában keresi s a kriminalitás elleni küzdelmet – pedig – az említett tényezők ellen akarja felvenni.”

Egy további irányzat a bűnt élettani jelenségnek tartja s a bűnözés eredetét az emberi szervezet működésében, öröklött vagy szerzett sajátosságaiban keresi. Ez a felfogás is helytálló, mert hiszen, ha a szervezetet betegség támadja meg, vagy valamely betegség öröklött – s mint ilyen örli, gyengíti a szervezetet – a betegségből eredő fájdalmas közérzet, érzékenység feltétlenül disponál a bűnözésre. Különösen áll ez a fertőző betegségeknel. A vér- baj – tudvalevőleg – zavarja az idegrendszer központi szervének, az agynak rendes működését, állandó és folytonos izgalomban tartja magát a beteget is, aki – természet-szerűleg – élénkebben reagál a külvilág ingereire, de másrészt a betegség bizonyos idegtúlfeszültséget idéz elő, mely állapotban az akarat ereje csökken s a kellő Önuralom is hiányzik. Ezt igazolja az, hogy a tuberkulózis és az idegrendszer különböző betegségei igen gyakoriak a bűn-

tetteseknél és különösen az oly családokból származóknál, melyekben ezen betegségek otthonosak. Szakorvosok állítják, hogy az idegek túlfeszültsége néha olyan fájdalmasan gyötrő kényszerrel kényszeríti az idegenergiákat működésre, hogy a büntettes a bűn elkövetése után valósággal megkönnyebbül.

Ahrens német bölcész a bűnözés forrását az emberek tudatlanságában keresi. Ebben kereste már Sokrates is.

De van a bűnforrás elméletének egészen eredeti és különös formája s ez a régiek azon magyarázata, hogy amikor a bűncselekmények elkövetéséről volt szó, azt mondták a bűnözőre, hogy a gonoszság szállta meg, sőt az ilyen ördögmegszállta szerencsétlenekkel szemben a keréketörés – nem épen emberséges – eszközét is alkalmazásba vették. És az ítéleteket sem igen indokolták és még kevésbé kutatták a bűnözést előidéző vagy az azt kísérő körülményeket.

Érdekes és figyelmetérdemlő elmélet az is, amely a bűn forrását a mostoha életviszonyokban s egyéb kedvezőtlen körülményekben keresi. Ezek tényleg hatalmas elősegítői a bűnözésnek. Városokban a munkás, vidéken a legalsóbb néposztálynál észlelhető ez a legszembeszökőbben. A nyomorúságos lakásviszonyok, a szükség-szerű vadházasságok, a vallási és erkölcsi élet hanyatlása, a családi élet züllöttsége csakugyan hatalmas elősegítői és melegágyai a bűnözésnek, A nevelés és az iskolázottság hiánya vagy felületes volta is bőséges forrásait képezik, bár absolut tétel gyanánt azt sem lehet felállítani, hogy pl. az iskolázottság bárkit is visszatart a bűnözés útjáról, mert épen ellenkezőleg sokszor egyenesen disponál a törvények áthágására vagy kijátszására. Az iskolázottság gyakran nagyon is kétélű fegyver, mely szörnyű pusztításokat okozhat

a bűnözés útján. „Az intelligensebb bűnöző a gyengébbek tanítója, nevelője; a tudatlant, a gyengét eszközül használja fel s a bűnözésnek olyan raffinált útját és módját eszeli ki, mely a legfurfangosabb detektív tudományát is csúffá teszi” (Dr. Csizmadia műve: 504. lapoldal).

Annyit bátran elfogadhatunk ebből az elméletből, hogy a mostoha és a kedvezőtlen körülmények valóban alkalmasak az emberben szunnyadó bűncsírákat életre kelteni és kifejleszteni.

A fontosabb elméletek között említhetem még azokat, melyek az erkölcsi érzék tompultságában vagy hiányában keresik a rejtély kulcsát, vagy amely betegségnek tartja a bűnözést. S ha az utóbbira gondolunk, mintha a materialisztikus világnézet megállapítása jutna eszünkbe, amely – tudvalevőleg – a bűncselekményeket az emberi degeneráció természetes hajtásai gyanánt tekinti, sőt kutatásaiban eljut azon megállapításig, hogy a börtönök és tébolydák lakói sokban hasonlítanak egymáshoz.

Különböző tényezők elő is segíthetik a küzdő ember bűnbeesését. Két ilyen számottevőbb tényező gyanánt kell tekintenünk a vallástalanságot és a nyomort.

A vallás erőforrást jelent a bűnök ellen és sok esetben tart vissza a bűnözéstől. A vallástalanság ellenben karöltve jár az erkölcstelenséggel, elősegíti a rossz hajlamok kifejlődését, képtelenné tesz az életküzdelmekre, általában hátrányosan hat az ember értelmi, érzelmi és erkölcsi világára, végeredményében pedig a vallástalanság s az erkölcstelenség szétrombolja a családot és társadalmat. Kriminológusok megfigyelései szerint a visszaeső bűnösök 60%-ának lelke sivár a vallástalanságtól. Már pedig ott, ahol a lélek sivár, ott nem is találhatunk mást, mint az Istentől elfordult lélek szomorú vergődését a bűnben.

Ami pedig a nyomort illeti, a nyomor nemcsak hatalmas, de veszedelmes elősegítője is a bűnnek. A nyomorgó testileg nélkülöz, a testi elerőtlenedés pedig megbomlasztja a lelki egyensúlyt. Ha azokat a fojtó légpárával telt, nyirkos, sötét földüregeket s azok kiéhezett, sárga, beesett arcú és szemű lakóit képzeljük magunk elé, megértjük és fel tudjuk fogni kétségbeejtő voltát a nyomornak. Ahol ez uralkodik, ott nincs értéke sem erénynek, sem törvénynek, sem vallásnak. Az ilyen légkörből testileg-lelkileg romlott egyének kerülnek az élet forgatagába. Míg a jóllakott egyén és tömeg békés hajlandóságú, addig az éhség s a nyomor a legutolsó szunnyadó energiákat is felkorbácsolja s féktelenségek elkövetésébe úzi s a romlás örvényébe sodorja áldozatát. Csak sötétebb a kép, ha a nyomorhoz a tudatlanság is járul. A tudatlan, a ruhátlan, a magárahagyott, az éhező, az együgyű szegény, védtelenül van kiszolgáltatva a gonosz-érzésű emberek lelketlen üzelmeinek.

A bűnök forrásait fentiekben vázlatosan ismertettem. Fogadjuk el általános igazság gyanánt, hogy a bűnök elkövetésére szervezetileg és szellemileg hajlamosítva minden ember van s hogy ez a hajlam – mint lelki tulajdon – minden emberrel együtt születik. És ha elfogadjuk tétel gyanánt ezt, valamint azt is, hogy a hajlam ellensúlyozható, sőt akaratumk és önuralmunk által el is nyomható, továbbá, hogy a meggyengült akarat legtöbb esetben ellenállási képességünk hiányában fészkel, akkor ezt fixpont gyanánt elfogadhatjuk a bűn eredetéről is.

És ezek után vessünk néhány futópillantást századunk korképére, hogy a kriminalitás pusztításainak nyomait azon felismerhessük.

Sajátságos világot élünk. Az ember országa kín és rémület. Az emberiségben vad ösztönök kavarnak. Életnek, erkölcsnek nincs értéke. Megunt dolgok, olyanok, mint a rongy, melyet könnyen dobunk el magunktól. Kihűlt az ember szíve és megdermedt a lelke. Gond, fájdalom, nélkülözés, szenvedés, testben és lélekben koravén, enervált emberek mindenfelé. Szívük és eszük felett a legdurvább materializmus uralkodik. Érdemet gyűjteni ma nem szokás. Ehhez értelem, következetesség, kitartás és főleg munka kellene, melyekhez azonban nincs lelkierő. Kapkodás jellemzi a tetteket s idegességnek nevezzük az erkölcsi elerőtlenedést. Nincs a XX. század emberében idealizmus és nem hisz az eszményekben. A materializmus századában a nyers és durva anyagiasság a jellemző. Határtalan önzés és elszigetelt testiség. Az anyag imádata lett úrrá az emberiség felett és pusztítja életenergiáját. Durva kezekkel nyúl a ma embere mindenhez, még embertársai belső dolgaihoz is és kacag mások szerencsétlenségén és romlása felett. Könnyeket fakaszt ott, ahol gyöngéd kezekkel le kellene azokat törölnie. Akinek hasznát veszi, azt agyonimádja; akitől nem tart, azt megveti. Sötét bűnök egész rajáról hallunk és olvasunk mindennap. Apa kél fel gyermeke ellen s gyermek a szülő ellen. Anya segítségével hervad el az ártatlanság virága. Testvér testvér ellen küzd. Hazug a könny, tettetett a fájdalom, hamis a szív érzése és hazug a gondolat. Már a vallás sem kell. Hinni nevetséges valami. Nem meghajtani a fejet Isten, előtt, de térdencsúszni és csúszva koldulni a hatalomért. Erkölcsi életünk iránytalan és csak lebegünk az űrben, mert elfordultunk az Istentől, az eszménytől, a jótól, a széptől, az igaztól.

Ma már világosan láthatjuk, hogy a szemünk előtt lezajló emberi tragédiák az ember rohamos demoralizációjának és az ezzel okozati összefüggésben álló temérdek szenvedésének kútforrása az emberi értelemnek, az emberi lélek rovására történt túlértékeléséből és túlműveléséből ered. Az agyonimádott ész csődöt mondott s be kell látnunk az ember értékbecslését illetően iszonyatos tévedésünket. Be kell látnunk, hogy az ember alaptermészete nem csupa jószág, sem csupa erkölcs, sem csupa társadalmiasság. Korunk beteg eszméi, különösen a szociális problémák durva kezekkel és durva lelkekkel való megoldani akarása visszadöbrentő képét mutatja az emberi indulatok elaljasodásának s az emberek emberi mivoltából történt kivetkőződésének. Bizony, az ember a maga gyarló észtehetségével és állatias ösztöneivel nem angyali teremtés! A világboldogító szociális eszmék is, melyeket egy Rousseau vagy egy Marx vetett ki magából, a társadalomboldogításnak olyan szörnyű példáit mutatják, mint a művelt osztályok száz- és százezreinek halomra gyilkolása s milliók- és milliónak a nyomor fertőibe s a kikerülhetetlen éhhalálba taszítása, pl. a szerencsétlen Oroszországban. A Nansen-féle actió megállapításai szerint az Oroszországban legyilkoltak száma megközelíti a 3 milliót, a nyomorgók száma pedig a 37 milliót. Maga az oroszországi hivatalos statisztika is – pirulással vagy a nélkül – az éhínség kezdetétől ötmillió ember haláláról számol be. Nemde a sokatkaró emberi ész döbbenetes tragédiája ez?

Megállapíthatjuk, hogy egy nagy világrengetés, egy nagy küzdelem közepette élünk. Osztályok, fajok, nemzetek, érdekek viaskodnak egymással s – fájdalom – e harcokban nem a nemesebb, hanem a nemtelen nyeri meg a csatát nem a fejlődés, hanem a destruktio győz; nem a becsület,

hanem a becstelenség, nem a szeretet, hanem a gyűlölet, nem az erény, hanem a bűn. És ebben a vak sötétségben gar-madaszámra hullanak az emberek a bűn karjaiba, szédülnek a bűn fenéknélküli örvényébe s rohannak feltartóztathatlanul fékevesztetten és visszahozhatatlanul önvesztükbe. Ezek az áldozatok azután végképen el is vesztek, legalább a mai társadalom számára. Mert a mi társadalmunk nem azzal törődik, hogy tagjai az élet vigasztalanul sötét utjain még-egyszer el ne essenek, újból el ne tévedjenek; nem azzal törődik, hogy miként óvhatná meg új bűnök elkövetésétől; miként tudná megváltani, megszabadítani a bűn ölelő karjaiból s visszaadni őket az életnek és a munkának, hanem, hogy miként torolhassa meg rajtuk az elkövetett botlásokat. Társadalmunk nem ismer sem igazi jószágot, sem részvétet, sem testvériséget. Előzékeny, figyelmes a szerencsés és a gazdagokkal szemben, ellenben egyoldalú, közömbös és részvétlen a szerencsétlenekkel és a szegényekkel, végül tehetetlen a bűnözéssel szemben. Jutalmazza a sikert, ellenben nem méltányolja a szerencsétlenséget; gyűlöli, kizárja, üldözi és elnyomja a bűnt, a helyett, hogy áldozataival szemben megértő, nagylelkű, könyörületes és részvétteljes lenne.

Csodálatos, maga az állam is – rideg szívével – egyik passiv tényezője a bűnözés terjedésének. Morálja egyenesen visszataszító és igazságtalan. A bűnös megjavításáról pl. úgy gondoskodik, hogy büntet. Nála generális elv, hogy „minden cselekvény, ami eltérni látszik a társadalmi rend által megszabott szabályoktól, még ha önmagában jogos is, még ha az ember erkölcsi felfogásával összhangzásban is áll, büntetendő.” (Magnaud: *Le bon juge.*) Azután, hogy egy másik példát említsek, a büntetett előéletű polgára elől teljesen elzárja a boldogulás és meg-

élhetés útját. Közhivatali állás elnyerhetését pl. büntetlen előlélethez köti. Hiszen minden józan gondolkodó tisztában van azzal, hogy megrögzött gonosztevőkkel nem lehet magán- és közhivatalokat megtölteni, de amennyire áll ez a merev szabály, úgy áll az a tény is, hogy az egyszer és nem végzetesen elbotlott bűnös embert – annak múltját, botlása indítékait és az azt kísérő mellékkörülményeket nem vizsgálva – a kényelmes és az u. n. modern emberszeretet állaspontjára helyezkedve – egyszer és mindenkorra kizárni, kiűzni a társadalmi életből, végzetes hiba, mesterséges növelése a legveszedelmesebb bűnözők, a profesionatus és a specifikus büntettek táborának. Bíróságaink nagyrésze is a legtöbb esetben – már nem tudom, miként fejezzem ki magamat – megszokottságból vagy hivatali elfásultságból a törvény holt betűit alkalmazva, gépiesen szabja ki a büntetéseket, talán nem is gondolva arra, hogy ezzel a morális közönnyel inkább előmozdítja, mint korlátozza a bűnözés elhatalmasodását. A könyörtelen büntetés még senkit sem állított meg a lejtőn, senkit sem lartott vissza a bűnözéstől. Börtöneink is inkább elfásítanak, mint javítanak. A szunnyadó lelkiismeretet új életre legalább is ritkán keltik. Kérdem, miért nem teszik lehetővé, hogy ezek az elbukott emberek új, friss erőt gyűjthessenek, hogy révbejuthassanak, hogy horgonyt vethessenek?

Hiszen tudjuk, hogy sok bűn elkövetésének nem is a károkozás vagy a gonosz szándék az indítóoka, hanem a kényszerítő szükség, a nyomor, az éhség, a hidegség.

Aquinói Szent Tamás maga is a legmesszebbmenő humanitás elvét hangoztatja a bűnözőkkel szemben a *Summa theologica* (II. 2. rész queart LXVI. 7. e.)-ben midőn pl. elismeri, hogy „a súlyos és nyomasztó, halasztást nem tűrő szükség esetén szabad, hogy az ember idegen javak-

hoz nyúljon, amelyek másrészt ki nem elégíthető szükséglete szempontjából – reá nézve nélkülözhetetlenek.” Ezt a doctrináját különben egyházi törvényhozásunk is magáévá tette.

Íme a gyönyörű keresztény felfogás az állam s a társadalom merev és életfagyasztó felfogásával szemben.

Valóban szomorú tény, hogy a bűnözéssel szemben az állam és a társadalom szárnyszegetten és tétován áll s még korántsem eszmél arra a tudatra, hogy milyen kötelességek haramiának e téren reá. Pedig kire másra, mint a társadalom és az államra várhat az a fontos feladat, hogy a bűnözés megelőzése, leküzdése és megtörése érdekében maradandót alkossanak, életeket és lelkeket mentsenek meg az erkölcsi elpusztulástól.

A bűnözőt általában úgy kell tekintenünk, mint az élet szánalomraméltó áldozatát, kivel szemben szeretettel és könyörülettel kell viseltetnünk, kiindulva abból a tényből, hogy amint egy testileg beteg ember a szeretet és az önfeláldozás levegőjében könnyebben gyógyul s amint a testi beteggel szemben a szeretetlenség, a figyelmetlenség, a durvaság végzetes hiba, úgy az erkölcsi élet betegét, a bűnös embert sem szabad kiközösíteni az össz társadalomból, mert ez inkább ront az ő lelkén, meghasonlást, megalázást, elfásulást, haragot, gyűlöletet, bosszúállást ébreszt fel benne, míg a szelídség, a megértés, a jóság, a megbocsájtani tudás hatalmunkba adja, meghódítja a lelkét s fokozza ellenálló képességét a további bűnözésével szemben.

A bűnözőkkel, különösen pedig az arra kórosan terheltekkel szemben egyedül a gondos felügyelet, a lelki ápolás és a helyes vallás erkölcsi nevelés vezethetnek annak

eléréséhez, hogy csökkentsük a bűnözést, biztosíthassuk az erkölcsi élet megizmosodását és ezzel az értelmiséget az érzékiség felett, az igazi szeretetet az önzés és az anti-pathiás érzelmek felett uralomra segítsük. Csak akkor, ha az emberiség jobbik, nemesebbik felét állatias felével szemben diadalra segítjük, csak akkor beszélhetünk igazi kultúráról, igazi civilizációról. „Az emberiség értelmi győzelmében remélhetjük, hogy azt a gyűlöletet és részvétlenséget, mely ezidőszerint – sajnos – az egész társadalmat megmételezi, a feltétlen emberszeretet és tisztelet, a kímélet s a részvét elve fogja felváltani” (Dr. Csizmadia műve. 238. 1).
Kultúra és civilizáció! Csak egy pillanatra álljunk meg itt.

Gondolkozó ember számára nem lehet érdektelen feltenni a kérdést, vajjon milyen hatással vannak ezek az emberek bűnözésére?

Nem érdektelen, mert tanulságos azzal foglalkozni, vajjon az általános emberi művelődés által érzésben, fel fogásban és gondolkodásban nyert-e a társadalom, mikor ennek kézzelfogható eredményét abból akarja megállapítani, hogy a bűncselekmények apadtak, avagy emelkedtek-e?

A társadalomtudomány szakszerűen foglalkozik e kérdéssel, megállapítása egészen röviden abban csúcsosodik ki, hogy „a civilizáció által bizonyos bűncselekmények lát-szólagos apadása csak a társadalom nivelláló munkájának a folyamánya.” Hasonlata, mellyel a tételt élénk állítja, plasztikus. „A hegyláncoknál jelenség, hogy az ormok omladóban vannak ugyan, de amily mértékben omlanak a csúcsok, oly arányban magaslik fel körülöttük ismét a talaj, úgy, hogy amit a hegységek magasságukban veszítenek, visszanyerik kiterjedésük növekedésében.”

Mit jelent ez? Azt, hogy az úgynevezett főbenjáró bűncselekmények száma civilizált országokban apad ugyan,

de ugyanakkor emelkednek a kisebb jelentőségű és beszámítású bűncselekmények. A túlságos nagy fényűzés, a ma már a nevetségességig fokozódott úrhatnás, az érzékiség erőrekapása, a családi élet züllése, mind fattyúhajtásai a civilizációnak, mert ez váltja ki eleve és fejleszti. Talán ne is feszegessük tovább e kérdést. Fájdalom, a kultúra s különösen a hamis civilizációban sem kereshetjük és nem is találhatjuk fel különleges vigaszunkat és reményünket a bűnözés elleni küzdelmeinkhez. A művelődés, a tudományok, a technika, az ipar, a kereskedelem terén bámulatraméltó haladást és fejlődést tud az emberiség felmutatni, egyedül a lélek az, amelyet nem akar vagy nem tud széppé és nemessé formálni, javítani és erősíteni. És ebben nincs segítségére sem a nagyszerű művészete, sem az egetverő tudománya, sőt inkább talán távoltartják attól, hogy ön-lelkiéletének megismerésén és megépítésén fáradozzon, annak rendeltetését átérteni, az életfeladatát és életcélját felismerni, az élet belső tartalmát megtalálni, értékelni és megbecsülni tudja.

Akkor, amidőn küzdünk a kultúráért, amelyet nem szabad elveszni hagynunk, különösen a köz- és gazdasági viszonyainkban – a nemzeti katasztrófák után – bekövetkezett visszafejlődése idején; akkor, amidőn a civilizáció útján nemzeti létünk és fölényünk biztosítása érdekében minden erőnkkel előre kell törnünk, nem szabad megfledkeznünk arról sem, hogy korunk áldatlan viszonyai között a bűnözés mocsarába még jobban elmerült embertársainkat ne hagyjuk elveszni, hanem eszméiben, érzelmeiben, erkölcsseiben megtisztítsuk, önbizalmat öntve beléje az életküzdelmekre életképessé tegyük, akaraterejében megerősítsük, elsősorban pedig megszilárdítsuk őt hitében.

A vallást kell a bűnözés elleni küzdelmeinkben minde- nek elé állítani. A vallást, az emberi életnek ezt a magasz- tos, csodás jelenségét, mely nemcsak a nyilvános életben, „hanem a magánéletben is gondolataink és tetteinkkel min- denütt egyesülve jelentkezik. Nem ötödik kerék az életben, hanem az ember eszes természetének önkéntes megnyilat- kozása és nélkülözhetlen szüksége.” (Dr. Cseh Ferenc: Az ember szellemi élete. 517 L) A «vallás az emberiséggel vette kezdetét s a valláson alapszik az emberiség minden erénye. Az emberiség története is azt igazolja, hogy a vallás mindenben közös szükséglete volt és semmi sem nemesítette meg természetét annyira, mint épen a vallás, és pedig a morális „én” tudatának kifejlesztése, továbbá *azáltal*, hogy mindig reávezette legtisztább földi rendelteté- sének tudatára, szeliddé, istenfélővé, jóakarátúvá, erényessé, béketűrővé, önzetlenné, megelégedetté, könyörületes szívűvé, stb. teszi.

Korunk cinikus és romlott irányzatai már több évtized óta nagyban erőlködnek azon, hogy a hit helyére a tudást ültessék. Pedig ami katasztrófa az utóbbi években reánk szakadt, annak eredendő oka épen ebben keresendő. Mély meggyőződés, hogy a végeseszű ember a maga tudat- lanságában, gyámoltalanságában, mint szilárd alapra, egye- dül a vallásra építhet.

Az ember lelkének nagy szüksége van a vallásra s a lélek csak akkor képes igazi iránytűje lenni az ember éle- tének, akkor képes azt széppé varázsolni, megjavítani és

megnemesíteni, ha a tudatos vallásosság és az ezen felépült öntudatos erkölcsösség éltető levegője és melege hatja át. Ez azután a legerősebb és leghatalmasabb fegyver is a kezében a bűnözés ellen.

És ezt a hatalmas és erős fegyvert nem szabad sem az egyesnek, sem a társadalomnak, sem az államnak kezéből kiadnia épen azon esetekben, amidőn a járványszerűleg rohamosan terjedő bűnözés megelőzéséről és megkötéséről van szó.

Kor- és életviszonyaink pedig azt követelik tőlünk, hogy siessünk részünket kivenni abból a küzdelemből és munkából, mely az erős akaratú és művelt emberekre ügy, mint magára az egész társadalomra is vár a gyengébb akaraterejű, a csekélyebb értelmiségű és a lazább erkölcsű embertársaink megmentése érdekében. E téren az egyes ember is magasztos és gyönyörű feladatot teljesíthet. A kriminalitás ellen küzdeni kell s a küzdelmet ébren folytatni minden rendelkezésre álló módon és eszközökkel. Ki kell emelni az embereket a vakság és a tudatlanság ködéből, elnyomni bennük a bestiát és kiépíteni lelkében a nemesen érző és a nemesen cselekvő emberi ideált. Ki kell használni az összeség javára a lélek értékes tulajdonait s a verejtékező és örökké szenvedő embert beállítani a minél kedvezőbb gazdasági és kulturális viszonyok közé. S ahol ehhez az egyéni erő, az egyéni belátás és az egyéni megértés elégtelen, ott egészséges társulásokkal segíteni a bajon. Küzdeni kell a rideg önzés tengelyére épített gazdasági

rendszer ellen, különösen a bűnözés szempontjából a társadalomnak felette rossz szolgálatokat tevő materializmus ellen és helyette beleplántálni az emberek lelkébe a nemes altruizmus szellemét, az Isten, az ember s a munka szeretetét, már ezzel egymagában véve is erős gátat állítva a proletariátus és a pauperismus elé. Fel kell ébreszteni az emberben a morális „én” tudatát, növelni a testi és a lelki ellenálló képességét. Meg kell nyitni és meg kell mutatni az értelmi s az erkölcsi haladás és tökéletesedés kapuját és útját, reávezetni – hogy így fejezzem ki magamat – a gyakorlati idealizmus művelésére és értékelésére. Adjanak hitet és vallásos nevelést az ifjú nemzedéknek, tegyék lehetővé a testet-lelket rontó olvasmányok terjesztését és már a fiatalok között mozdítsák elő a teljes vajutájú egyéniségek képződését. Ha pedig elbotlik, ha a bűn útjára téved valaki közülünk, ne zárjuk azt ki a társadalomból, ne tegyük megbélyegezetté, hanem tegyük ismét emberré, gyógyítsuk meg és fogadjuk vissza „a közületi élet gazdag örökségébe, hogy emberhez illően élhessen.”

Fogyatékos erőmhez képest – az előadottakban – igyekeztem megfelelni tanulmányom kezdetén tett ígéretemnek. Mindezek, amiket előadni szerencsém volt, jól tudom, nem új dolgok. Új igazságokat sem volt szándékom felfedezni. Kizárólag a régieket elevenítettem fel, pusztán azért, mert azt tapasztalom, hogy szociális politikánk – a bűnözés elleni küzdelmet illetően – már évek hosszú sora óta stagnál. Szinte bűnös közönnyel, karbatett kezekkel, tétle-

nül nézzük, mint pusztul erkölcsiben magyar népünk s hogy e téren is miként balkanizálódunk. Pedig a mi fajtánkról, ennek az értékes, de az egész világ gyűlölsége, jórészt saját bűne és közönye s a testéből sarjadzott gonosz kalandorok örülete miatt önmagával is meghasonlott, tradícióihoz is hűtlen lett, balsorsának nekirohant, sorsüldözött, gond és bánat terhe alatt roskadozó, széttépett testű, elhidedgett lelkű, könnyező szemű, kipusztításra kárhozott magyarságnak és magyar fajtánknak a megmentéséről van szó. Balsorsunk kell, hogy arra ihlessen, amire most mindannyiunknak gondolnunk kellene, hogy ki-ki a maga kis körében, a maga erejével, a maga eszközeivel tegye meg mindazt, amire józan, magyar lelkiismerete és jobb meggyőződése készíti. Ne feledjük, hogy mindannyiunknak a nemzetünkért kell élnünk és mindannyiunkból él nemzetünk!

Irodalom: Dr. Cseh Ferenc: Az ember szellemi élete. – Lubrich Ágost: Neveléstudomány. – Magnaud: Le bon juge. – Tarde Gábel: Összehasonlító tanulmányok a kriminológia köréből. – Dr. Csizmadia Alajos: A bűnözés világa.